

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Michal Sniehotta

Příčiny občanských válek v subsaharské Africe

Causes of Civil Wars in Sub-Saharan Africa

V Praze, 2011

vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Radku Bubnovi za množství cenných rad a připomínek a především za celkové vedení této práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.7.2011

podpis

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá příčinami občanských válek především v oblasti subsaharské Afriky. Jejím cílem je identifikovat, shrnout a systematizovat teorie příčin občanských válek a zjistit hlavní faktory, které přispívají k občanským válkám v oblasti subsaharské Afriky. Práce se skládá ze dvou částí. V první teoretické části studie jsou definovány občanské války a je provedena jejich charakteristika ve vztahu k jiným typům válek a forem rozsáhlého organizovaného násilí. Poté následuje popis některých vybraných současných teorií vysvětlujících příčiny občanských válek. Druhá empirická část práce je věnována testování hypotéz týkajících se vybraných příčin občanských válek v subsaharské Africe.

Klíčová slova: subsaharská Afrika, občanské války, kolonialismus, etnicita, přírodní zdroje

Annotation:

The Bachelor thesis deals with the civil war causes, especially in sub-Saharan Africa. The aim of this Bachelor thesis is to identify, summarize and systematize theories of the civil war causes and find out the main factors contributing to the war eruption in the area of the sub-Saharan Africa. The thesis is divided into two parts. In the first theoretic part the term “civil war” is defined and characterized in relation to other types of wars and forms of organized violence. This is followed by the description of the most important contemporary theories explaining the causes of civil wars. The second part of this thesis is dedicated to the testing of the hypothesis dealing with the representative civil war causes in the area of sub-Saharan Africa.

Key words: sub-Saharan Africa, civil wars, colonialism, ethnicity, natural resources

Obsah:

1. Úvod.....	7
2. Vymezení občanských válek	10
2.1. Uvedení do problému.....	10
2.2. Jednotlivé formy politického násilí.....	10
2.3. Definice občanské války	12
2.4. Druhy ozbrojených konfliktů v pojetí projektu Correlates of War.....	13
2.4.1. Původní typologie válek	14
2.4.2. Rozšířená typologie válek.....	15
2.5. Co je občanská válka?.....	19
2.6. Srovnání forem politického násilí.....	20
3. Příčiny občanských válek	22
3.1. Charakteristika kapitoly	22
3.2. Typologie příčin občanských válek	23
3.3. Kolonialismus jako příčina občanských válek.....	26
3.4. Ekonomické příčiny občanských válek	28
3.5. Přírodní zdroje jako příčina občanských válek.....	33
3.6. Etnické příčiny občanských válek	37
3.7. Namísto závěru	43
4. Empirická část.....	44
4.1. Příčiny občanských válek v subsaharské Africe.....	44
4.1.1. Debata o specifikách a příčinách občanských válek v subsaharské Africe	45
4.1.2. Četnost občanských válek v subsaharské Africe	46
4.1.3. Vyhodnocení	48
4.2. Kolonialismus jako příčina občanských válek.....	48
4.3. Ekonomické příčiny občanských válek	51
4.4. Přírodní zdroje jako příčina občanských válek.....	53
4.5. Etnické příčiny občanských válek	55
5. Závěr	58
6. Použité zdroje	60

Seznam zkratk:

COW - Correlates of War

EACW - Economic Agendas in Civil Wars

EK – etnický konflikt

NPFL - National Patriotic Front of Liberia

OV – občanská válka

RPF - Rwandan Patriotic Front

RUF - Revolutionary United Front

SB – Světová banka

UNITA – Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly

1. Úvod

Lze souhlasit s Thomsonem, že Afrika a především její subsaharská část má toho pro studenty politologie hodně co nabídnout. Setkáme se zde ze státy, jež jsou modelem stability, zatímco jiné se nacházejí na hraně kolapsu. Multipartijní politické systémy se zde střídají s jednostranickými státy. Velkou výzvu pro udržení pořádku pak představuje sociální rozdělení založené na etnicitě, náboženství, třídní příslušnosti či rase (Thomson 2004: 1).

Bohužel tento nepřehledný materiál ke studiu má i svou odvrácenou tvář. Subsaharská Afrika se potýká s množstvím závažných problémů, jako je stále klesající životní úroveň, nedostatek potravin a závislost na jejich dovozu, šíření nakažlivých nemocí, zejména problematika HIV, prudká urbanizace spojená se šířením slumů, alarmující dětská úmrtnost, prohlubující se vnější zadluženost či degradace životního prostředí (Gedlu 1998: 5). Ovšem jedním s nejvýznamnějších problémů tohoto regionu se jeví značná rozšířenost občanských válek, které svým vlivem přispívají k dalšímu prohlubování výše uvedených faktorů.

V posledních padesáti letech občanské války nahradily mezinárodní konflikty jako nejrozšířenější formu rozsáhlého násilí. Navíc občanské války jakmile jednou vypuknou, trvají více než desetkrát déle než války mezinárodní (Collier, Hoeffler, Rohner 2009: 1). V 25 mezistátních válkách, které vypukly v letech 1945 až 1999, zemřelo přibližně 3,33 milionu válečných obětí. Těchto válek se zúčastnilo jen 25 zemí a měly mediánové trvání v délce necelých tří měsíců. Naproti tomu, ve stejném období proběhlo přibližně 122 občanských válek. Jako přímý důsledek těchto konfliktů zemřelo pětikrát více lidí než v mezistátních válkách, tedy celkově asi 16,2 milionů obětí. Dějištěm občanských válek se stalo 73 států a měly mediánovou délku trvání přibližně 6 let (Fearon, Laitin 2002: 2).

Z uvedeného plyne, že občanské války jsou globálním problémem. Avšak v posledních letech jimi trpí zejména subsaharská Afrika. Ve většině světových regionů totiž podle Rosse konec studené války vedl k prudkému poklesu počtu občanských válek z důvodu, že Spojené státy americké, Sovětský svaz a Francie omezily svou finanční podporu různým periferním povstaleckým hnutím. Mezi lety 1992 a 2001 počet ozbrojených konfliktů mimo Afriku klesl o polovinu. Přesto v samotné Africe jejich počet zůstal přibližně stejný (Ross 2003: 3).

Krizová situace panující v subsaharské Africe, umocněná vysokým počtem občanských válek, tedy formy rozsáhlého organizovaného násilí, jež téměř nahradilo mezistátní války, představuje důvod, proč jsem za téma této práce zvolil právě zkoumání problematiky příčin občanských válek v subsaharské Africe. Neklesající četnost vnitrostátních konfliktů dokazuje nutnost zaměřit se především na prevenci těchto konfliktů prostřednictvím

studia jejich příčin. Proto je cílem předkládané práce identifikovat, systematizovat a shrnout vybrané dosavadní teorie příčin občanských válek.

Krátce představit dosavadní stav bádání v dané oblasti, není jednoduché. Především od 90. let 20. století se problematika studia příčin občanských válek stala předmětem mnoha prací. Postupně vzniklo rovněž několik badatelských center věnujících se dané problematice.¹ Předními představiteli výzkumu se zejména stala skupina okolo P. Colliera spolupracující se Světovou bankou.

Zájem o příčiny občanských válek zřejmě vyvolal právě článek autorů P. Colliera a A. Hoeffler s názvem *On Economic Causes of civil war* (1998). Své přístupy autoři dále rozvinuli v několika dalších studiích, z nichž k nejvýznamnějším patří *Greed and Grievance in Civil War* (2004) či *Beyond greed and grievance: feasibility and civil war* (2009). Na tyto analýzy navázala celá řada dalších autorů, zkoumajících nejrůznější faktory považované za příčinu občanských válek. Z těch nejvlivnějších lze uvést zejména článek J. Fearona a D. Laitina *Ethnicity, Insurgency and Civil War* (2000), práci J. Fearona *Primary Commodities Exports and Civil War* (2005) či studii M. Rosse s názvem *Natural Resources and Civil War: An Overview* (2003). Z knižních publikací se otázce příčin konfliktů v subsaharské Africe věnuje A. Nhema a T. Zelaza – *The roots of African conflicts: the causes and cost* (2008).

Z uvedeného plyne, že tato práce vychází především z cizojazyčných odborných článků zveřejněných v prestižních zahraničních časopisech a odborných textů dostupných v elektronické podobě na internetu. Data ohledně občanských válek, využitá zejména v druhé empirické části práce, čerpám z publikace *Resort to War 1816 – 2007* (Sarkees, Wayman 2010).

Při zpracování dané problematiky využívám především metodu deskripce relevantních zdrojů, jež je opodstatněna pouze okrajovou pozorností, která se otázce zkoumání příčin občanských válek v českém prostředí dostává. Na základě tohoto přístupu následně za použití metody analytické a komparativní provádím rozbor a porovnání jednotlivých teorií příčin občanských válek. V druhé části práce pak empirickým šetřením ověřuji následující hypotézy vztahující se k subsaharské Africe:

Hypotéza č. 1a: Země s koloniální minulostí se potýkají s větším počtem občanských válek než země nekolonizované. Hypotéza č. 1b: Nejčastěji k občanským válkám dochází v zemích, jejichž koloniální velmocí byla Francie.

---

¹ V podrobnostech odkazuji na podkapitulu 3.1.

Hypotéza č. 2: Riziko rozpoutání občanských válek roste v zemích, jež mají nízkou úroveň HDP na hlavu².

Hypotéza č. 3: S těžbou zejména ropy a diamantů a se závislostí země na vývozu nepalivových nerostů je spojeno nebezpečí vyššího výskytu občanských válek.

Hypotéza č. 4: Země s etnickým složením odpovídajícím modelu etnické dominance jsou nejvíce náchylné k občanským válkám.

Metodou syntetickou poté využívám pro zevšeobecnění zjištěných praktických poznatků v určité obecnější závěry.

Na základě těchto postupů se pokusím zodpovědět následující výzkumnou otázku: Lze určitý jednotlivý faktor označit za příčinu občanských válek v subsaharské Africe?

Samotná práce se skládá ze dvou částí. V první teoretické části nejprve v druhé kapitole vymezuji občanské války³ a provádím jejich charakteristiku ve vztahu k jiným typům válek a forem rozsáhlého organizovaného násilí. Poté se v třetí kapitole věnuji některým v literatuře zmiňovaným faktorům, pokládaným za příčinu občanských válek (kolonialismus, ekonomické příčiny, přírodních zdroje a etnické příčiny občanských válek). Představuji zde vybrané současné nejvlivnější teorie vysvětlující příčiny občanských válek. V druhé empirické části práce tvořené čtvrtou kapitolou, po diskusi o specifikách občanských válek v subsaharské Africe a poskytnutí základních statických údajů týkajících se afrických vnitrostátních konfliktů, testuji stanovené hypotézy mající vztah k vybraným příčinám občanských válek. Shrnutí zjištěných poznatků je podáno v závěru práce.

Oblast subsaharská Afriky zahrnuje 49 suverénních států⁴ včetně nedávno nově vzniklého (9.7.2011) Jižního Súdánu.⁵

---

² Hrubý domácí produkt na hlavu (*per capita*)

³ Pojmy občanská válka, vnitrostátní konflikt, civilní konflikt či konflikt používám v práci zaměnitelně, není-li výsledně uvedeno, či z kontextu nevyplývá jinak.

⁴ Za součást subsaharské Afriky pro účely této práce považuji tyto země: Angola, Benin, Botswana, Burundi, Burkina Faso, Čad, Demokratická republika Kongo, Džibutsko, Eritrea, Etiopie, Gabon, Gambie, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Jihoafrická republika, Jižní Súdán, Kamerun, Kapverdy, Keňa, Komory, Kongo, Lesotho, Libérie, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauretánie, Mauritius, Mosambik, Namibie, Niger, Nigérie, Pobřeží slonoviny, Rovnicková Guinea, Rwanda, Senegal, Seychely, Sierra Leone, Somálsko, Středoafriická republika, Súdán, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Svazijsko, Tanzanie, Togo, Uganda, Zambie, Zimbabwe.

⁵ Vzhledem k nedávnému vzniku tohoto státu, s ním není kalkulováno při prováděných výpočtech.

2. Vymezení občanských válek

2.1. Uvedení do problému

Následující kapitola je věnována teoretickému rozboru pojmu občanská válka. Tento významný fenomén není ovšem jediným organizovaným či institucionalizovaným projevem násilí. Proto nejprve představuji obdobné násilné jevy jako terorismus, válka a guerilla. Následně podávám samotnou definice občanské války jako druhu ozbrojeného konfliktu, přičemž její charakteristické rysy blíže vymezují právě v korelaci k dalším typům ozbrojených konfliktů (např. *extra state wars, non-state wars*).

2.2. Jednotlivé formy politického násilí

Pro lepší pochopení smyslu, významu a umožnění vlastní analýzy občanských válek považuji za nutné nejprve krátce vymezit jiné formy násilí, které se s větší či menší pravidelností v lidských dějinách neustále opakují. Těmito jinými formami násilí mám na mysli především terorismus, válku a guerillu.

V současnosti je jedním z nejvíce problematizovaných projevů politického násilí **terorismus**. I když se jedná o nesmírně komplikovaný fenomén, pro potřeby této práce postačí následující vymezení terorismu, který: „... představuje politicky motivovanou a zdůvodňovanou metodu (způsob, strategii) víceméně systematického používání násilí (nejčastěji ozbrojeného násilí, záměrně nerespektujícího válečné konvence), jejímž hlavním cílem je dosažení určitého psychického efektu svých dosahem obvykle překračujícího okruh přímých obětí či svědků útoku, efektu, vzhledem k jehož předpokládanému politickému významu je bezprostřední fyzický účinek násilné akce druhořadý. Organickou součástí tohoto efektu je moment zastrašování, terorizování cílového publika nebo alespoň určitého sektoru cílového publika, což ovšem neznamena, že se jedná o součást jedinou a nezbytně dominantní.“ (Strmiska dle Mareš 2004: 20).

V této souvislosti se někdy hovoří o tzv. teroristickém kalkulu, který obvykle sestává ze tří prvků. (1) Z násilného aktu nebo z veřejné hrozby jeho spácháním, dále (2) z jím zamýšlené silné emociální reakce. (3) Jako důsledek těchto emocí směřují teroristické útoky k určitým reaktivním jednáním (ochranná a odvetná opatření apod.). Lze se ovšem setkat i s jinými formami teroristické strategie a to zejména u nábožensky motivovaných násilných skupin novější doby, pravicového terorismu atd. (Waldmann dle Mareš 2004: 21).

Občanská válka je obecně chápána jako podtyp války. Co ovšem rozumíme pod pojmem **válka**? Ani zde není odpověď jednoduchá a jednoznačná. Například Hedley Bull charakterizuje, ve své dnes již klasické definici, válku jako organizované násilí vedené navzájem mezi politickými jednotkami (Bull dle Sarkees, Wayman 2010: 40). Válka ovšem bývá definována i jako „*násilný masový konflikt*“, ve kterém se na bojích bezprostředně podílí dvě nebo více ozbrojených sil. Přitom (a) alespoň jednu stranu tvoří regulární ozbrojené síly vlády. Dále (b) na obou stranách existuje centrálně řízená organizace těch, co vedou válku a boje. Přičemž nevadí, je-li omezena pouze na organizovanou obranu nebo na strategicko-taktické přepady (např. partyzánská válka). A (c) ozbrojené akce vykazují jistou kontinuitu, což znamená, že obě strany sledují určitou strategii (Gantzel dle Mareš 2004: 22).

Shora uvedená definice není ovšem neproblematická. Nejspornější se přitom jeví rys uvedený pod písmenem za (a), tedy že alespoň jednu stranu tvoří regulární ozbrojené síly vlády. Tento závěr vychází z přílišného zdůrazňování role státu. V současnosti je často pojmem válka (*war*) odbornou veřejností označován i ozbrojený konflikt nestátních entit. Projekt *Correlates of War* shromažďující a systematicky třídící informace o ozbrojených konfliktech například využívá kategorii tzv. *non-state wars*, tedy válek mezi nestátními aktéry vně hranic určitého jednotlivého státu (viz dále). Pojem válka tudíž postupně nabývá širšího významu než dříve.⁶

Je nutné zdůraznit, že pojem válka se obvykle nepoužívá pro jakýkoliv ozbrojený konflikt, ale pouze pro takový, který dosahuje určité intenzity, přičemž intenzita bývá zpravidla vyjadřována počtem mrtvých obětí. Tím se sleduje diference války od jiných, méně závažných forem politického násilí. Za příklad může posloužit metodika *Upsala Conflict Data Project*, která za ozbrojený konflikt považuje jen násilný střet o vládu nebo o území či o oboje, ve kterém užití ozbrojených sil mezi dvěma stranami (z nich přinejmenším jedna je vláda či stát) přineslo nejméně 25 mrtvých v souvislosti s bojem (Mareš 2004: 22).

Války lze na základě různých charakteristik a kritérií dále kategorizovat. Jako základ pro členění válek může posloužit například právě intenzita konfliktu vyjádřena počtem mrtvých obětí. Podle státního či vnitrostátního charakteru války, pak je možné hovořit o mezistátních válkách na straně jedné a občanských válkách na straně druhé (Mareš 2004: 22). Tímto se ovšem výčet typů válek zdaleka nevyčerpává (viz dále).

S ještě většími problémy se setkáme při pokusu o přesné analytické vymezení fenoménu **partyzánské války** a guerilly, zde chápaných jako synonyma. Lze jimi rozumět

---

⁶ Srov. (Mareš 2004: 23), kdy podle Mareše někteří odborníci pracují i s konceptem nestátních válek. A je tedy dle něj možné, že v dohledné době bude podmínka „státní“ či „vládní“ účasti alespoň na jedné straně konfliktu při definování války opuštěna.

specifickou kategorii války. Je poukazováno, že se v podstatě jedná o označení strategie boje (s níž je spjatý i specifický typ bojovníků), který se může objevit jak v mezistátní, tak především v občanské a dekolonizační válce (Mareš 2004: 23).

Problém komplikovanosti pozitivního vymezení guerilly plyne jednak z množství forem, jež na sebe v konkrétních případech bere, a dále ze své blízkosti „klasické válce“ a terorismu. Mareš odmítá vymezování partyzánského boje, tak jak to činí např. Münkler, kdy guerilla slouží jako souhrnné označení pro všechny formy vedení ozbrojeného konfliktu, které leží mezi regularitou vojáků na jedné straně a iregularitou teroristů na straně druhé. Podle něj se partyzánský boj s oběma shora uvedenými koncepty ozbrojených aktivit prolíná a nese větší či menší prvky regularity i iregularity (Mareš 2004: 24).

Vzhledem k výše uvedeným nejasnostem se jeví jako dosud nepřekonané, pojmové vymezení partyzána podané Carlem Schmittem. Aby mohl být určitý bojovník označen za partyzána musí splňovat čtyři charakteristické znaky. Předně (A) se musí jednat o neregulárního bojovníka (nenosí uniformu, ani viditelně zbraň apod.). Oproti ostatním bojovníkům charakterizuje partyzána (B) intenzivní politická angažovanost. Dále je pro něj typická (C) vystupňovaná mobilita, tedy pohyblivost, rychlost a překvapivé střídání útoku a ústupu. A konečně (D) je jím telurický charakter partyzána, jímž rozumíme úzké pouto mezi ním a oblastí, půdou na níž bojuje (Schmitt 2008: 20 – 28). Ač lze identifikovat další rysy partyzánů,⁷ shora uvedené charakteristické znaky je možno v důsledku nedostatečnosti pozitivních definic využít pro identifikaci bojovníků účastnících se partyzánských válek.

2.3. Definice občanské války

Po provedeném přehledu různých forem politického násilí relevantních pro tuto práci se konečně dostáváme k vymezení samotného pojmu *občanská válka*. Jedná se o termín nejednoznačný, který bývá používán pro označení často nekoherentních skupin ozbrojených konfliktů.⁸ Aby bylo možné tomuto tragickému fenoménu vnitrostátní i mezinárodní politiky zabránit nebo alespoň omezit jeho výskyt, jeví se nutným provést jeho řádnou konceptualizaci a definiční vymezení. Ovšem již zde narážíme na problematiku značného množství definic, které se zpravidla vyznačují vzájemnou nesouladností, ale i vágností a analytickou neuchopitelností. Představme si proto nyní na začátek několik možných vymezení občanské války.

---

⁷ Srov. (Mareš 2004: 24 – 25).

⁸ Srov. (Sarkees, Wayman 2010: 44).

Lze se setkat s definicí občanské války jako organizovaného ozbrojeného boje o státní moc mezi rozdílnými sociálními, národnostními nebo politickými skupinami uvnitř země. Občanské války se v tomto pojetí vyznačují masovým charakterem a na rozdíl od vojenských hnutí a povstání se v nich angažují i vojenské organizace (Vlček dle Mareš 2004: 22). Prezentovaná charakteristika v zásadě sice vystihuje podstatu občanských válek, ale lze ji vytknout jistá vágnost a neostrost. Především cílem občanských válek nemusí být jen uchvácení státní moci, ale například i získání občanských či politických práv. Pojmovým znakem občanských válek je skutečně masovost, ale ta vyžaduje jistou konkrétní kvantifikaci, aby bylo možné občanskou válku odlišit od jiných méně závažných forem organizovaného násilí.

Jednotlivé občanské války je možno charakterizovat tím, že jsou vedeny jako antirežimní, autonomistické nebo secesionistické. Jako subtyp občanské války se někdy objevuje dekolonizační či antikolonialní válka (Gantzel dle Mareš 2004: 22 – 23). Existují ovšem i rozdílné klasifikace občanských válek (viz níže).

Další možný přístup ke konceptu občanských válek reprezentují I. Elbadawi a N. Sambanis. V jejich pojetí je občanskou válkou ozbrojený konflikt, který splňuje zejména tato kritéria: (1) způsobil více než tisíc mrtvých; (2) ohrozil suverenitu mezinárodně uznaného státu; (3) nastal v rámci uznaných hranic státu; (4) zahrnoval stát jako jednoho z hlavních účastníků bojů a (5) rebely se schopností vytvořit organizovanou opozici (Elbadawi, Sambanis 2000: 247-248).⁹

Fearon a Laitin argumentují tím, že o občanskou válku se jedná, jsou-li u konfliktu splněna zejména tato kritéria: (a) boje probíhají mezi zástupcem státu a organizovanou nestátní skupinou, která usiluje buď o získání vlády, získání moci v určitém regionu nebo užívá násilí za účelem změny vládní politiky. (b) Konflikt si ve svém průběhu vyžádal alespoň 1000 mrtvých, s ročním průměrem nejméně 100 obětí. (c) Nejméně 100 lidí zemřelo na každé z bojujících stran, což je podmínka, jež má vyloučit masakry, kde není organizovaná či efektivní opozice (Fearon a Laitin 2002: 5).

2.4. Druhy ozbrojených konfliktů v pojetí projektu *Correlates of War*

Ve výčtu definičních vymezení občanských válek by bylo možné ještě několik stránek pokračovat, což by ovšem nemělo valného smyslu. Z tohoto důvodu bude nyní pozornost obrácena k představení charakteristických rysů jiných typů ozbrojených konfliktů, tak jak jsou

---

⁹ Samotní autoři poznamenávají, že jejich definice je téměř identickou s definicí občanských válek podanou v projektu *Correlates of War* (Elbadawi, Sambanis 2000: 248).

používány v projektu *Correlates of War* (dále též „COW“), konkrétně v knize *Resort to War 1816 – 2007* (Sarkees, Wayman 2010). Toto vymezení ovšem není samoučelné, neboť má směřovat k jednoznačnému objasnění pojmu občanské války, vymezenému v závěru kapitoly, v komparaci právě s jinými druhy ozbrojených konfliktů, jež se svou povahou občanské válce ve větší či menší míře blíží.

2.4.1. Původní typologie válek

Projekt *Correlates of War*¹⁰ od svého vzniku v roce 1963 postupně vytvořil dvě typologie válek. Samotné války pak jsou definovány jako: „...ozbrojené konflikty, které vyústily minimálně v 1000 válečných obětí.“ (Sarkees, Wayman 2010: 6). Aby tedy určité násilí mohlo být považováno za válku, musí se vyznačovat trvalým bojem mezi organizovanými ozbrojenými silami ústící v minimálně 1000 s bojem souvisejících obětí (Sarkees, Wayman 2010: 40). Přičemž v původní klasifikaci byly rozeznávány tři základní typy válek, z nichž první dvě lze podřadit pod kategorii mezinárodních (*international*) válek: (1) *inter-state*¹¹, což jsou války, jež proběhly mezi státy nebo členy mezistátního (*interstate*) systému¹²; (2) *extra-state* (dříve též označované jako *extrasystemic*), tedy války mezi státem a nestátní entitou vně státních hranic (tzv. imperiální a koloniální války); a konečně (3) občanské války (*civil wars*), jimiž jsou války, které vyžadovaly konflikt mezi vládou¹³ a jinou skupinou v rámci státu (Sarkees, Wayman 2010: 6).

V rámci původní klasifikace sloužily k identifikaci ozbrojeného konfliktu jako občanské války tři dimenze: niternost (rozuměno konflikt probíhal uvnitř hranic – jádra státu; viz dále), typ účastníků (aktérů) a stupeň účinnosti odporu. Na základě těchto prvků byla občanská válka charakterizována jako jakýkoliv ozbrojený konflikt, který vyžadoval (1) vojenské akce interní ve vztahu k metropoli¹⁴ člena systému států; (2) aktivní účast národní vlády; (3) efektivní odpor na obou stranách; a (4) celkem alespoň 1000 bojových obětí během každého roku války (Sarkees, Wayman 2010: 43).

---

¹⁰ Především pod vedením autorů J. David Singer a Melvin Small.

¹¹ Názvy jednotlivých typů válek ponechávám v originálním anglickém znění, neboť často pro ně není vytvořen obecně uznávaný český ekvivalent a případný překlad autora této práce by do celé věci vnesl jen další zmatek. Tímto prosím laskavého čtenáře o shovívavost.

¹² Členem mezistátního (*interstate*) systému je jen ta entita, která zároveň splňuje těchto pět kritérií: 1) má území; 2) počet obyvatel vyšší než 500 000; 3) suverenitu; 4) nezávislost; 5) diplomatické uznání (nebo zapojení v mezinárodním systému) (Sarkees, Wayman 2010: 18 - 19).

¹³ Vládou se v této definici rozumí ty síly, které de facto kontrolují národní instituce a to bez ohledu na legalitu či ilegalitu jejich nároku. Kontrola národních institucí nevyžaduje nezbytně kontrolu nad ozbrojenými silami (Sarkees, Wayman 2010: 18).

¹⁴ Metropolí je zde nutno rozumět jádro území člena systému států, tedy jeho integrovanou součást (Sarkees, Wayman 2010: 42 - 43).

2.4.2. Rozšířená typologie válek

Tato původní klasifikace válek byla v rámci projektu COW postupně nahrazena novou modifikovanou a rozšířenou typologií, uvedenou rovněž v knize *Resort to War 1816 – 2007* (Sarkees, Wayman 2010). A právě tímto novým členěním ozbrojených konfliktů se nyní budeme zabývat.

Samotná definice válek jako obecného konceptu zůstala v zásadě zachována, kdy jedinou změnu představuje požadavek 1000 válečných obětí *za rok* (srov. výše). Rozšířená klasifikace ovšem nově rozeznává 9 typů válek, které jsou subsumovány pod čtyři základní kategorie válek, což znamená podstatný nárůst jejich typů oproti původnímu vymezení. Důvodem je především zvýšení počtu aktérů schopných se efektivně zapojit do válečných snah. Ozbrojených konfliktů se v souvislosti s postupující globalizací, zvýšenou propustností hranic, rozšiřováním technologií, rostoucím obchodem s drogami a finanční dostupností zbraní účastní stále více nestátních aktérů, kteří s sebou přinášejí nové taktiky, metody boje a tudíž nové druhu válek.¹⁵

První kategorii (I) válek vytváří tzv. mezinárodní či mezistátní (*inter-state war*) války. Tato třída válek již není dále rozčleněna, zahrnuje tudíž jediný (stejnomený) typ války, který je v zásadě totožný s původním typem válek rovněž označeným jako *inter-state wars*. Jedná se tedy o válku, ve které nejméně jeden dostatečně aktivní účastník na každé straně konfliktu je členem mezistátního (*interstate*) systému. Precizněji řečeno, jde o ozbrojený konflikt, ve kterém pravidelné ozbrojené síly státu, kterého lze kvalifikovat jako člena mezistátního systému, jsou zapojeny do trvalých bojů se silami jednoho nebo více dalších členů mezistátního systému, ústící v 1000 s bojem souvisejících obětí ročně (Sarkees, Wayman 2010: 61).

Další kategorii válek (II) reprezentují tzv. *extra-state wars*. Chápeme jimi ty konflikty, ve kterých člen mezistátního systému je zapojen do trvalého boje mimo jeho hranice proti silám politické entity, která není členem systému států. K tomuto přistupuje ještě další požadavek, že konflikt si vyžádá nejméně 1000 válečných obětí každý rok u všech účastníků (Sarkees, Wayman 2010: 63).

Tato třída ozbrojených konfliktů se dále skládá z dvou typů válek. Prvním z nich je (II–A) koloniální válka (*colonial war*), což celkově představuje druhý válečný typ. Koloniální válka lze zjednodušeně popsat jako konflikt mezi státem a závislým nestátním aktérem, tedy trvalý boj státu proti silám politické jednotky, která se nachází geograficky vně jeho mezinárodně uznaných hranic, a jež je jeho državou, kolonií, protektorátem, mandátem

---

¹⁵ Srov. (Sarkees, Wayman 2010: 45).

nebo jinak pod jeho svrchovaností nebo kontrolou a ne pouze v rámci tvrzené sféry vlivu¹⁶ (Sarkees, Wayman 2010: 63). Oním druhým typem *extra-state war* je (II-B) válka imperiální (*imperial war*), tedy konflikt mezi státem a nezávislým nestátním aktérem. Rozumíme jím tudíž zapojení člena systému států do trvalého boje mimo jeho hranice se silami nezávislého nestátního aktéra. Tímto nestátním protivníkem může být entita, který nespĺňuje podmínky pro členství v mezistátním systému například z důvodu výrazné limitace její nezávislosti, nedostatečné populace nebo nedostatku diplomatického uznání ostatními státy. Druhou stranou tohoto typu konfliktů může ovšem být i teritoriálně neukotvená politická skupina jako jsou piráti, mezinárodní teroristické organizace apod. Pro tento typ aktéra je rozhodující, že disponuje organizovanými ozbrojenými silami schopnými vést trvalejší boj.¹⁷ Imperiální válka¹⁸ je třetím základním typem ozbrojeného konfliktu (Sarkees, Wayman 2010: 63).

Ačkoliv projekt COW identifikuje za třetí kategorii válek (III) tzv. *intra-state war*, z důvodu účelnosti se nejprve stručně zabývám poslední třídou ozbrojených konfliktů tzv. (IV) *non-state war*, přičemž následně se vrátím k třetí a pro naše potřeby nejzásadnější kategorii. (IV) *Non-state war* vytváří oproti původní typologii válek zcela novou třídu ozbrojených konfliktů. Jedná se přitom o třídu stále do značné míry kontroverzní. Dlouho dobu převládal názor, že pojmem válka lze charakterizovat jen ten ozbrojený konflikt, jehož se aktivně jako jedna ze stran účastní regulérní ozbrojená síla vlády, čemuž odpovídá shora představená Gantzelova definice. Přístup autorů projektu COW v tomto směru znamená zásadní průlom, kdy pojem válka slouží i pro typizaci trvalého boje od státu odlišných subjektů, což pochopitelně vychází i z jiného pojetí konceptu válek jako takových (srov. výše).

Non-state war (nestátní válkou) rozumíme válku mezi dvěma nebo více účastníky bojů z nichž žádný není členem mezistátního systému. Od jiných druhů ozbrojených konfliktů v nichž jsou zapojeni nestátní aktéři, se tato kategorie odlišuje tím, že tyto války se neodehrávají v rámci hranic určitého člena systému států. A z právě uvedeného jsou autory projektu COW vyvozovány dvě subkategorie *non-state wars* založené na lokaci odehrávajícího se konfliktu (Sarkees, Wayman 2010: 70).

Onou první subkategorií a celkově osmým válečným typem jsou tzv. (IV-A) *non-state wars in nonstate territory*, kde boje propukají na území, které není součástí teritoria člena

---

¹⁶ Za příklad koloniální válka je udávána francouzsko-indočínská válka, která proběhla v letech 1946 až 1954, jejímž cílem bylo získat nezávislost na Francii (Sarkees, Wayman 2010: 63).

¹⁷ Tyto subjekty bývají nazývány jako nestátní ozbrojené skupiny (*nonstate armed groups – NSAs*) (Sarkees, Wayman 2010: 64).

¹⁸ Autoři projektu COW jako prototyp imperiální války označují britskou válku proti kmeni Zulů (1879). Ukázkou současné imperiální války je válka USA proti nestátním neteritoriálním entitám jako je Al-Káida či Tálibán v Afghánistánu (Sarkees, Wayman 2010: 63).

mezistátního systému. Takovým územím může být například určitá država, kolonie. K tomuto druhu konfliktu rovněž docházelo v době před zformováním moderních států.¹⁹ Druhý druh *non-state wars* označujeme jako tzv. (IV-B) nestátní války *across state borders*, které konstitují devátý typ války. V tomto případě se jedná o ozbrojené konflikty, které probíhají napříč uznanými hranicemi existujících států, ale neúčastní se jich stát nebo regionální vlády jako strana konfliktu (Sarkees, Wayman 2010: 70).

Nyní se konečně dostáváme k další a pro účely této práce nejzásadnější kategorii válek, jimiž jsou tzv. (III) *intra-state wars*, pod níž rovněž subsumuje občanské války. *Intra-state war* lze vymezit jako: „...trvalý boj mezi organizovaný ozbrojenými silami odehrávající se v rámci teritoriálních hranic člena systému států a vedoucí k 1000 s bojem souvisejících obětí ročně.“ (Sarkees, Wayman 2010: 64). Tato kategorie válek zahrnuje tři základní typy ozbrojených konfliktů založené na povaze účastníků a to války občanské (*civil wars*), *regional internal wars* a *inter-communal wars* (Sarkees, Wayman 2010: 64).

(III-A) Občanské války (*civil wars*) jako druh *intra-state wars* prošly určitým definičním vývojem oproti původní COW klasifikaci válek. Předně byl opuštěn koncept metropole jako charakteristického znaku tohoto typu ozbrojených konfliktů. Požadavek niternosti (*internality*) těchto forem politického násilí nadále tedy znamená, že válečné operace se odehrávají v rámci (uvnitř) hranic člena systému států. Aby se dále skutečně jednalo o občanskou válku, konflikt musí zahrnovat aktivní účast národní vlády, čemuž ještě bude zevrubněji věnována pozornost. A konečně obě strany konfliktu realizují účinný odpor, což předpokládá, že musí existovat organizované ozbrojené síly na obou stranách války. Jinými slovy občanská válka je trvalý vojenský konflikt, který: „...staví centrální vládu proti povstaleckým silám způsobilým efektivního odporu.“ (Small, Singer dle Sarkees, Wayman 2010: 64-65).

Při tomto chápání občanských válek je nutno mít na mysli, že musí být splněny rovněž obecné požadavky, jak jsou výše blíže uvedeny, na *intra-state war*. Z tohoto rovněž plyne nutnost, aby konflikt způsobil alespoň 1000 s bojem souvisejících obětí mezi jeho účastníky za rok, přičemž civilní oběti se do tohoto čísla nově nezapočítávají (Sarkees, Wayman 2010: 68). Právě uvedené reprezentuje přístup k občanským válkám *stricto sensu*. Pro potřeby této práce budu toto vymezení občanských válek nazývat jako občanské války v užším smyslu. Za občanské války je ovšem možné označit i širší spektrum konfliktů (viz dále).

Kategorii občanských válek lze na základě rozličných kritérií dále rozčleňovat. Projekt COW využívá jako rozlišovací ukazatel motivy a cíle povstalců. Z tohoto hlediska

---

¹⁹ Například v Jižní Americe na počátku devatenáctého století (Sarkees, Wayman 2010: 70).

rozpoznáváme celkově čtvrtý typ válek a to (III-A-1) občanské války *for central control* (o ústřední kontrolu). Cílem povstaleckých sil je zde svrhnout vládní režim a nahradit jej takovým, který by byl více vnímavý k jejich materiálním, kulturním nebo jiným požadavkům a zájmům. Zatímco pátý válečný typ označovaný jako (III-A-2) občanské války *over local issues* či *over regional interests* (tedy ohledně místních záležitostí či ohledně regionálních zájmů) spočívá v tom, že povstalci bojují, aby změnily zacházení vládního režimu s tímto určitým regionem nebo skupinou osob, nahradili lokální vládu pro povstalce příznivější nebo za účelem odtržení se od státu, aby mohli založit svůj vlastní politický režim (Sarkees, Wayman 2010: 67).

Občanské války ovšem nejsou jediným typem ozbrojeného konfliktu, který propuká uvnitř mezinárodně uznaných hranic státu. Tyto požadavky rovněž naplňuje šestý typ války v pojetí projektu COW, který nese pojmenování (III-B) *regional (internal) war*. Jedná se o války, které nastávají v rámci hranic člena mezistátního systému. Ač v podstatě fungují téměř stejně jako občanské války v užším smyslu, odlišují se od nich tím, že jako hlavní účastník na jedné straně figuruje *lokální* či *regionální vláda* a ne vláda ústřední (srov. výše). Přičemž regionální vláda se bojů musí účastnit kvůli lokálním záležitostem mezi něž pochopitelně patří i přežití a další trvání samotné regionální vlády (Sarkees, Wayman 2010: 69).

Celkově sedmým typem války a zároveň závěrečným druhem intra-state wars jsou tzv. (III-C) *inter-communal wars*. Definovány bývají jako vnitrostátní ozbrojené konflikty, které rovněž nastávají v rámci hranic člena mezistátního systému. Dle autorů projektu COW se jedná o konflikty v mnoha aspektech podobné občanským válkám v užším smyslu. Liší se avšak od nich tím, že se jich neúčastní centrální vláda. Značné podobnosti sdílejí rovněž s tzv. *non-state wars* (také do nich není zapojen stát a to ani skrze regionální vládu), naopak rozdíl spočívá v teritoriu, kde se konflikt odehrává, kdy *inter-communal wars* se realizují v rámci hranic státu, zatímco *non-state war* nikoliv. Je to tedy druh válčení mezi nevládními silami uvnitř státu. Někdy bývají označovány jako etnické konflikty, což ovšem autoři projektu COW odmítají (Sarkees, Wayman 2010: 70).

Za krátkou poznámku bezesporu stojí klasifikace válek, již vytvořil Zeleza s ohledem přímo na africké konflikty dvacátého století. Daná typologie totiž do značné míry odpovídá právě provedenému třídění válek. Zeleza tedy rozeznává tyto typy afrických konfliktů: a) imperiální války, b) antikoloniální války, c) vnitrostátní války (inrastate wars),

d) mezistátní války (inter-state wars) a e) mezinárodní války (international wars) (Zelesa in Nhema, Zelesa 2008: 3).

2.5. Co je občanská válka?

Po představení několika možných pojetí občanských válek a jejich komparaci s dalšími typy ozbrojených konfliktů považuji za nutné připojit terminologickou poznámku. Občanské války v užším slova smyslu společně s *regional wars* a *inter-communal wars* budu nadále pro potřeby této práce označovat jako občanské války v širším smyslu. Kategorie občanských válek v širším smyslu se tedy zcela překrývá s kategorií *intra-state wars* (viz. dále). Používám-li v této práci pojem občanská válka, není-li výslovně uvedeno jinak, mám tím na mysli občanskou válku v širším smyslu, tedy zahrnují *inter-communal wars*, *regional wars* a konečně i občanské války v užším smyslu.

Pro toto širší chápání občanských válek hovoří několik argumentů. Pojetí projektu COW spočívající na rozlišování mezi občanskými válkami v užším smyslu, *regional wars* a *inter-communal wars* jako samostatnými kategoriemi válek považuji do značné míry za umělé a pro potřeby této práce za nevyhovující. Jediné čímž se od sebe tyto války vzájemně odlišují je rozdílnost jejich účastníků. Jelikož se však všechny tyto konflikty odehrávají v rámci hranic člena systému státu a připravují stát o monopol legitimního násilí na daném území, což považuji za jejich hlavní rys, zacházím proto s nimi jako s jediným typem konfliktů, neboť podstatou občanské války je ozbrojený střet různých skupin v rámci státu, přičemž povaha jednotlivých účastníků je až sekundární. Shodně bývá uváděno, že definičním rysem občanské války je rozsáhlé organizované násilí na straně armády rebelů. Jelikož téměř všechny státy udržují stálé armády, je charakteristickým znakem občanských válek právě existence nestátní armády (Collier, Hoeffler, Rohner 2009: 1). Jinými slovy stát ztrácí monopol násilí na určité části území.

Umělost tohoto členění rovněž potvrzuje zjištění, že v letech 1960 – 2007 proběhlo v subsaharské Africe 60 občanských válek v širším smyslu (to znamená tzv. *intra-state wars*). Z toho bylo 53 občanských válek v užším smyslu (*civil wars*). Naopak regionální vnitrostátní válka (*regional internal war*) nevypukla ve sledovaném období žádná. A konečně v letech 1960 – 2007 došlo pouze k 7 konfliktům mezi různými skupinami (*inter-communal war*). Shora uvedené jednoznačně prokazuje marginálnost ostatních kategorií válek a možnost jejich zařazení do jednoho typu. Pro využití konceptu občanských válek v širším smyslu svědčí rovněž skutečnost, že předmětem studia této práce jsou rovněž etnické konflikty (též zvané

inter-communal war), které by při využití přístupu *stricto sensu* k chápání občanských válek, nebylo možno v empirické části práce postihnout.²⁰

Samotní autoři projektu COW uvádějí, že požadavek zapojení centrální vlády do konfliktu, aby byl považován za občanskou válku, je kontroverzní, neboť jiní akademici jako S. N. Kalyvas využívají definici občanských válek, která nevyžaduje účast národní vlády (Sarkees, Wayman 2010: 44, 71). Stejně tak Zeev Moaz argumentuje proti restriktivní povaze požadavku účasti národní vlády na občanské válce v užším smyslu. Podle něj je přítomnost nebo neúčast vlády v občanské válce irelevantní. Podstatou vypuknutí občanské války je kolaps vládní autority, kdy ta nadále již nedrží monopol na použití organizované síly (Zeev Moaz dle Sarkees, Wayman 2010: 44).

2.6. Srovnání forem politického násilí

V reakci na vymezení a objasnění smyslu občanských válek je možné nyní provést jejich stručné srovnání s jinými formami politického násilí.

Udává se, že občanské války se odlišují od terorismu tím, že pro ně není charakteristická tak zřetelná asymetrie mezi bojujícími stranami, jako při činnosti relativně malých teroristických skupin proti státu. Na občanské válce se na rozdíl od terorismu podílejí široké skupiny obyvatelstva. Zatímco u terorismu je smysl užití násilí často symbolický, pak u občanských válek převažuje instrumentální stránka násilí (např. snaha oslabit protivníka). Ovšem i v občanské válce mohou strany využít teroristických metod boje (Waldmann dle Mareš 2004: 27).

Lze ovšem identifikovat i další odlišnosti. Pro občanskou válku je typičtější větší regularita bojovníků (veřejné nošení uniforem a zbraní apod.), než u teroristických skupin, které často působí skrytě bez jakýchkoliv vnějších symbolů (iregularita). U stran občanské války se zpravidla předpokládá rovněž větší schopnost účinného ozbrojeného odporu např. proti vojenským akcím vlády. Teroristické skupiny typicky (ovšem neplatí to vždy) podobnou schopnost odporu postrádají. S občanskou válkou jsou obvykle spojeny větší ztráty na životech (bojovníků i civilistů) než u teroristických akcí zaměřených především na civilisty.

Diferenci mezi občanskou válkou a klasickou konvenční mezistátní válkou představuje zejména odlišnost hlavních aktérů konfliktu. Mezistátních válek se na obou stranách účastní regulérní ozbrojené síly států. Na občanské válce nemusí stát vůbec

---

²⁰ Srov. II. Empirická část této práce.

participovat. Klasické mezistátní války se na rozdíl od válek občanských vyznačují rovněž podrobnější mezinárodně právní reglementací. V občanských válkách často nejsou dodržována vůbec žádná pravidla. Občanské války se od jiných typů válek liší také teritoriem, kde probíhají, kdy boje občanských válek se uskutečňují v rámci hranic státu (viz výše).

Konečně rozdíl mezi občanskou válkou a guerillou je determinován povahou partyzánských válek, kterými je nutno rozumět specifickou strategii boje se zvláštním typem bojovníků. Nejedná se o samostatný válečný typ. Partyzánský způsob boje se proto může uplatnit jak ve válce mezistátní, tak i ve válce občanské. Ta ovšem může být vedena i neguerillovým způsobem například na otevřené frontové linii (Lounsbury, Pearson 2009: 5).

Shora představené odlišení občanské války od jinak forem organizovaného politického násilí je pouze orientační. Jednotlivé formy se totiž mohou vzájemně doplňovat a překrývat a reálně se jen výjimečně vyskytnou jejich ideální typ.

3. Příčiny občanských válek

3.1. Charakteristika kapitoly

Občanská válka, tak jak byla vymezena v předcházející kapitole, je značně negativním společenským a politickým fenoménem. S jejím propuknutím bývají spojeny značné hospodářské škody a především ztráty na lidských životech. V této souvislosti se jeví jako žádoucí vyvíjet snahu směřující k prevenci těchto konfliktů. Z tohoto důvodu se zejména v devadesátých letech 20. století rozvinula až do současnosti (červenec 2011) trvající odborná debata o příčinách občanských válek, která měla několik center. Nejvíce prominentním byla Světová banka, která především pod vedením Jamese Wolfensohna, v souvislosti s poškozováním projektů SB v důsledku civilních konfliktů a z důvodu jejich propukání především v nejzadluženějších zemích, založila výzkumnou skupinu jejíž jednou z vůdčích osobností byl ekonom a afrikanista Paul Collier, na nějž navázali další autoři studující právě příčiny konfliktů. Druhým centrem výzkumu se stala Carnegie Corporation of New York, jež se zaměřila především na prevenci konfliktů. Aktivním v dané oblasti byla rovněž vláda USA, kde ústřední roli sehrál viceprezident Albert Gore Jr. Studium bylo zaměřeno především na selhavší státy a následně na politickou nestabilitu, čímž došlo k podpoře výzkumu i příčin občanských válek (Woodward 2007: 149).

Identifikovat a analyzovat faktory vedoucí k občanským válkám se zdá být snad nejvýznamnější snahou, jak přispět k poznání a omezení šíření tohoto typu konfliktu. Ze shora uvedených důvodů jsou právě vybrané příčiny občanských válek tématem této kapitoly a vlastně celé práce.

Ohledně důvodů, jež stojí za vypuknutím občanské války, nepadá odborná shoda, přičemž na vinně může být značná diferencovanost této organizované formy politického násilí a podob, jichž na sebe bere. S tím je spojeno množství teorií vysvětlujících vznik civilních konfliktů a příčin, které přispěly k jeho rozdmýchání. Někdy se v této souvislosti namísto termínu „příčin“ hovoří o rizikových faktorech občanských válek. Vysvětlení je nasnadě. Ač za důvod vypuknutí konfliktu považujeme jakýkoliv faktor (např. nízká úroveň HDP na hlavu), jeho výskyt v konkrétní zemi totiž vždy bezprostředně nevede k následnému vypuknutí ozbrojených bojů. Jeho existence signalizuje náchylnost a tudíž vyšší pravděpodobnost výskytu konfliktu v dané zemi. Z tohoto plyne, že se o daném faktoru mluví jako o rizikovém, neboť se potenciálně může stát příčinou občanské války, ale pochopitelně také nemusí.

Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se nadále podrobněji zabývám jen vybraným v literatuře zmiňovaným jevům, pokládaným za příčinu občanských válek a to kolonialismem, etnickým složením, ekonomickými ukazateli a přírodními zdroji jako faktory často vedoucími ke vzniku civilních konfliktů. Kapitola pojednává o příčinách občanských válek obecně, o specifikách subsaharské Afriky se hovoří jen na místech, kde je to výslovně uvedeno.

3.2. Typologie příčin občanských válek

Dříve než přistoupím k rozboru shora uvedených vybraných proměnných považovaných za zdroje občanských válek, nejprve krátce vymezuji různorodé obecné teoretické přístupy k chápání příčin občanských válek.

V rámci úvah nad současným tristním stavem afrického kontinentu a skutečnými příčinami afrických krizí dominují dle Ayitteyho dvě myšlenkové školy a to externalisté a internalisté, jejichž závěry lze vztáhnout i na důvody vypuknutí civilních konfliktů. První z těchto teorií vychází z předpokladu, že za současným stavem stojí externí faktory, tedy proměnné stojící mimo rámec kontroly afrických lídrů. V tomto chápání je příčinou afrického zmaru zejména přetrvávající dědictví západního kolonialismu a imperialismu, působení nadnárodních korporací apod. Naopak internalismus hledá faktory stávající situace v působení domácích, tedy vnitřních afrických specifik, především v lokálním systému vládnutí spojeného s korupcí, slabými vládami, nefunkčními institucemi apod. (Ayittey in Morris 2002: 2-4). Z těchto přístupů lze dovodit dichotomii příčin konfliktů v subsaharské Africe, kdy dle jednoho z pohledů (externalisté) způsobují konflikty vnější faktory a naopak na základě druhé z nich (internalisté) k civilním válkám dochází v závislosti na vnitřních podmínkách v jednotlivých zemích.

Odlišnou typologii příčin ozbrojených vnitrostátních konfliktů nabízí v českém prostředí např. Gedlu, který považuje za jejich hlavní motivy: a) etnické rozpory, b) degradaci životního prostředí, a za c) problém distribuce přírodních zdrojů (Gedlu dle Vaďura 2004: 12). Do značné míry obdobnou systematiku faktorů podněcujících vznik občanských válek prezentuje de Soysa, který chápe: 1) válku jako důsledek ekologické krize, 2) konflikt jako ziskově orientovaný boj a konečně 3) válku jako důsledek primordiální nenávisti mezi etnickými a náboženskými skupinami (de Soysa dle Vaďura 2004: 12).

S dosti netradičním tříděním příčin občanských konfliktů²¹ v Africe přichází Kieh, který z odborné literatury odvozuje tři hlavní teoretické rámce jejich příčin a to primordiální (*primordial*), třídní a eklektickou (*eclectic*) teorii (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 9).

Primordiální teorie vychází z premisy, že původní, prvotní skupiny (*primordial groups*) – klany, etnické skupiny, rasové skupiny – jsou hlavními aktéry v politickém zřízení, okolo kterých je organizován veškerý společenský život. Kolektivní akce každá prvotní skupiny jsou strukturovány jejich vlastními etnokulturními specifiky. Samotný konflikt poté vzniká, kdy k danému skupinovému rozdělení přistoupí faktor, který jej vyvolá. Podle Kieha lze identifikovat množství různých faktorů spouštějících primordiálně založený konflikt působících buď jednotlivě nebo kolektivně. Jedná se například o situaci, kdy hegemonická skupina vyloučí podřízenou skupinu z přístupu k ekonomickým či politickým možnostem nebo případ, kdy manipulace s odlišnostmi skupin vnějšími aktéry postaví dvě etnické skupiny proti sobě. Autor uzavírá, že etnická různorodost je hlavním původcem konfliktů především v rozvojových společnostech (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 10).

Naopak třídní teorie má podle autora své intelektuální kořeny v díle Karla Marxe, konkrétně v *Komunistickém manifestu*. Vychází přitom z teze, že rozvojové i rozvinuté země se skládají z vládnoucí třídy, která vykořisťuje podřízené třídy, což potenciálně vede ke konfliktu. Ovšem hlavní podmínkou vypuknutí konfliktu je rozvinutí třídního vědomí mezi členy ovládaných tříd. Třídní napětí a uvědomění často spojené s změnami relativního postavení tříd způsobené politikou volného trhu, globalizací, může vést ke konfliktu dosahujícího síly občanské války. Kieh zdůrazňuje, že tyto třídní boje jsou vedeny ve státní aréně, což je často reflektováno ve specifickém složení protagonistů občanského konfliktu. Na jedné straně, vládní režim buď může bránit zájmy podřízené skupiny proti zájmům třídy vlastníků, či naopak hájit zájmy vládnoucí třídy vůči těm zastávaných třídou ovládaných. Na druhé straně konfliktu vystupuje povstalecká skupina nebo jejich seskupení, reprezentující odlišné třídní zájmy (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 11-12).

A konečně eklektická teorie z pohledu Kieha spočívá na východisku, že občanské války jsou produktem souběhu několika faktorů, zejména kulturních, ekonomických, historických, politických a sociálních. Vzhledem ke komplexnosti civilních konfliktů tak jednotlivá proměnná nebo faktor nejsou schopny dostatečně vysvětlit příčiny tohoto fenoménu²² (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 12).²³

---

²¹ Občanským konfliktem autoři chápou spor mezi domácími aktéry – vládou a soukromými skupinami – ohledně záležitostí, které mohou být ekonomické, politické, sociální, kulturní nebo jejich kombinace (Mukenge in Kieh, Mukenge 2002: 3).

²² Za zástupce této teorie Kieh považuje Larryho Mineara, Raymonda Copsona či Stephena Stedmana (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 12).

Ve svém pokusu o klasifikaci rizikových faktorů vedoucím k občanským válkám S. Woodward rovněž identifikuje tři vzájemně soupeřící školy, přičemž každá z nich přichází s odlišnou argumentací příčin těchto konfliktů. První z těchto interpretací autorka označuje jako 1) *kulturní argumentaci*, jejíž zastánci považují za příčinu občanských válek kulturní odlišnost a zejména politickou diskriminaci menšin definovaných v kulturních termínech. Tento typ konfliktů je často stručně označován jako etnický konflikt, kdy jeho příčina se označuje obecným pojmem křivda (*grievance*).²⁴

Druhou perspektivu Woodward nazývá 2) *ekonomickou argumentací* a identifikuje ji s výstupy výzkumného týmu Světové banky vedeného Paulem Collierem. V tomto podání je občanská válka zapříčiněna povstalci usilujícími o ekonomické zisky. Podle autorky Collier *et al* navrhli explanaci rizika občanských válek založeného na vysoce pozitivní korelaci, kterou objevily na základě shromážděných dat, mezi počátkem občanských válek a klesající mírou hospodářského růstu, nízkou úrovní celkového HDP na hlavu, závislostí země na vývozu primárních komodit a počtem nezaměstnaných mladých mužů. Občanské války jsou v tomto pojetí způsobovány chamtivostí (*greed*) rebelů a příležitostí poskytnutou válkou drancovat, znásobenou příležitostí získat příjmy z přírodních zdrojů.

A konečně třetí současnou školou zkoumající příčiny občanských konfliktů, která ovšem dle autorky není tak prominentní jako ty předchozí, je 3) *argumentace politickým režimem (the political-regime argument)*. V rámci této charakteristiky je občanská válka zapříčiněna autoritářskou vládou, či absencí demokracie. Woodward k tomuto poznamenává, že konkrétní formulace této argumentace jsou převážně pouhým vylepšením kulturního přístupu, ve kterých ukřivděné menšiny definované kulturně zůstávají hlavními hráči, ale problém jen nově spočívá v absenci mechanismu nápravy např. v chybějících demokratických volbách (Woodward 2007: 149-151).²⁵

---

²³ Kieh rovněž zajímavě pracuje s faktory vyvolávajícími konflikt, které rozděluje do dvou hlavních kategorií: nahodilé (*contingent*) a bezprostřední (*proximate*). První z nich zahrnují dlouhodobě hluboce zakořeněné okolnosti, jejichž počátky se datují zpět k formaci společnosti. Ovšem jako takové nejsou dostatečné k tomu, aby vyvolaly občanský konflikt. Naopak bezprostřední faktory slouží jako spouštěcí mechanismus pro vypuknutí občanských válek a jsou závislé na oněch nahodilých faktorech (Kieh in Kieh, Mukenge 2002: 13). Setkáváme se tak zde s jistou dvou fázovostí vypuknutí konfliktu, kdy dlouhodobě existují latentní faktory, které mohou vést ke vzniku konfliktu (např. etnická fragmentace, koloniální dědictví atd.), aby ovšem k tomuto došlo, musí k tomu přistoupit další, bezprostřední faktory jako např. politická nestabilita, diskriminační praxe, které až následně vedou ke vzplanutí samotného konfliktu. Toto východisko má přednost v tom, že dokáže vysvětlit proč určitý konflikt vypukl v konkrétním okamžiku, což jiné přístupy nedokáží.

²⁴ K zástupcům tohoto směru Woodward řadí např. tyto autory: Petersen, Kaufman, Snyder, Mansfield (Woodward 2007: 150).

²⁵ Podle Woodward podpora tohoto přístupu přichází z celkových statistických analýz vzorů vztahujících se k politické nestabilitě a typu režimu vytvořených *Political Instability Task Force* autorů Goldstone et al (Woodward 2007: 151).

Problém ovšem spočívá v tom, že výzkumy všech těchto argumentačních škol ohledně příčin občanských válek lze podle Woodward do značné míry považovat za nahrazené, překonané a navíc často nabízejí protichůdné argumenty (Woodward 2007: 154).

To ovšem není jediným problémem, s nímž se setkáváme při analyzování jednotlivých třídění příčin občanských válek. Z výše provedeného výčtu jednoznačně vyplývá značná nejednotnost jednotlivých typologií, kdy neexistuje zásadní odborná shoda na obecně přijímané klasifikaci. Autoři zabývající se danou problematikou se tedy neshodnou nejen na konkrétním faktoru považovaném obecně za příčinu občanských válek, ale ani na jednotné typologii do níž by mohlo být zařazeni jednotliví odborníci zabývající se danou problematikou.

Vzhledem k prezentovanému nesouladu v odborné komunitě, který je ovšem do značné míry jen terminologický, neboť pro stejné kategorie příčin konfliktů jsou často používány jen jiné jazykové designáty sloužící k označení téhož, by nebylo příliš žádoucím pokoušet se na tomto místě o zkonstruování vlastní klasifikace tvrzených příčin občanských válek. Naopak za přínosné považuji, vycházejí přitom z klasifikace S. Woodward, zaměřit se pouze na vybrané jevy považované za příčinu občanských válek, jež se vzhledem ke kontextu subsaharské Afriky zdají být nejvíce nosnými. Následně tudíž představuji názory některých odborníků na vybrané příčiny občanských válek.

3.3. Kolonialismus jako příčina občanských válek

Subsaharskou Afriku od konce 19. století do zhruba poloviny 20. století téměř celou kolonizovaly evropské velmoci. Již pověstným je rozparcelování celého kontinentu mezi jednotlivé kolonizátory bez ohledu na místní specifika a životní oblast jednotlivých kmenových společenství. Takto často vznikaly umělé státní jednotky s narýsovanými hranicemi, která se potýkaly se značnou etnickou roztržitostí (Nálevka 2004: 10). Poukazuje se rovněž na brutální násilné chování evropských koloniálních panů a neomezenou exploataci přírodních zdrojů kontinentu. Proto není překvapivým, že právě kolonialismu bývá označován za příčinu občanských válek v subsaharské Africe. Ačkoliv tento pohled bezpochyby nepatří v současnosti mezi nejvíce zastávané, přesto jistou relevanci má, což dokazují níže prezentované názory.

Například Zeleza chápe vliv koloniálního násilí a konfliktů jako jeden z faktorů, jež měly vliv na následné postkoloniální války.²⁶ Antikoloniální války sice dle něj osvobodily africké společnosti od kolonialismu, v mnoha případech však zanechaly přetrvávající dědictví

---

²⁶ Srov. kapitola 4.

konfliktu, který dříve či později propukl do krutých postkoloniálních násilností, jak se tomu stalo např. v Angole, Mozambiku či Zimbabwe (Zezeza in Nhema, Zezeza 2008: 5).

Obdobně argumentují Krymkoski a Hall, že etnické konflikty v Africe částečně pramení z dědictví evropského kolonialismu. Docházelo totiž ke kombinování a rozšiřování původních teritoriálních a sociálních jednotek a centralizaci moci, zdrojů a privilegií v administrativních centrech. To vedlo k tomu, že v mnoha případech toto nové uspořádání nutilo rozličné etnické skupiny vstoupit do nových politických a sociálních vztahů, které porušily tradiční vzorce chování. Tímto vznikl konfliktní potenciál (Krymkoski, Hall dle Kieh, Mukenge 2002: 10).

Specifickým způsobem se problematikou působení odkazu kolonialismu zabývají také S. Djankov a M. Reynal-Querol (2007). Ve své práci analyzují efekt působení institucí na občanské války. A právě koloniální počátky států podle autorů ovlivňují následné občanské války skrze jejich dědictví ztělesněné právě v institucích. Instituce (ochrana vlastnických práv, vláda práva), respektive jejich nedostatky, považují autoři za fundamentální příčinu občanských válek. Na základě statistických analýz totiž dospěli k závěru, že zlepšení v kvalitě institucí s sebou přináší redukci četnosti výskytu občanských válek.²⁷ Naopak příjem podle nich žádný přímý ani nepřímý vliv na občanské války nemá, ač mu často bývá přikládána značná pozornost (Djankov, Reynal-Querol 2007: 2).

Autoři pracovali se vzorkem 211 zemí, ze kterých 113 bylo bývalými koloniemi. Z celkové počtu zemí občanská válka vypukla v 94 státech. Přitom 72 konfliktů proběhlo právě v bývalých koloniích a pouze 22 zemí, jež nezažily koloniální nadvládu, bylo v minulosti postiženo občanskou válkou (Djankov, Reynal-Querol 2007: 6). Převážná část konfliktů se tedy odehrála v zemích s koloniální minulostí.

V souvislosti se zkoumáním vlivu institucí na pravděpodobnost vypuknutí občanské války bylo dále zjištěno, že země s vysokou ochranou před rizikem vyvlastnění investic mají nižší pravděpodobnost vypuknutí občanské války než státy s nízkou úrovní ochrany. Výsledky dále naznačily, že země se slabým právním systémem se potýkají s vyšší pravděpodobností vzniku občanské války než státy s efektivními soudy. Přičemž jaká je povaha institucí závisí na tom, která země působila jako kolonizátor, neboť evropské velmoci při svých zábořech s sebou přinesly i své instituce a zákony (Djankov, Reynal-Querol 2007: 8, 10).

Problematiky kolonialismu a občanských válek se dotkly i statistické analýzy příčin konfliktů. Překvapivé závěry přineslo zjištění o bývalých francouzských koloniích, které

---

²⁷ Zlepšení institucí z mediánové hodnoty ve vzorku na 75 percentil je spojeno s 38 procentního bodu redukcí ve výskytu občanských válek (Djankov, Reynal-Querol 2007: 4).

vykazují třikrát menší riziko občanských válek než země se stejnými charakteristikami a odlišnou koloniální velmocí. Vysvětlováno to bývá dvěma způsoby. Jednak tím, že francouzská správa přinesla kulturní a administrativní tradice, která v jejích bývalých koloniích zanechaly mírový odkaz. Druhé vysvětlení spočívá v tom, že Francie i po skončení koloniálního panství si v afrických zemích ponechala vojenské základny a byla ochotna silně (i vojensky) zasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých zemí, čímž poskytla dosavadním vládcům bezpečnostní záruky proti případným povstalcům. Naopak Velká Británie brzy po stažení ze svých bývalých kolonií přestala intervenovat do jejich vnitřních záležitostí. K tomuto druhému vysvětlení se přiklání i autoři studie (Collier, Hoeffler, Rohner 2009: 15).

Kartu kolonialismu jako příčiny občanských válek často využívají, vypomůžou-li si Ayitteyho terminologií, tzv. externalisté, kteří dnešní neutěšený stav afrického kontinentu připisují působení vnějších faktorů, zejména odkazu kolonialismu.²⁸ Přesto po provedeném exkurzu je zapotřebí konstatovat, že jistý negativní vliv dědictví kolonialismu na následné konflikty je uznáván i v zainteresovaných kruzích. Tento vliv kolonialismu je ovšem především chápán jako nepřímý. Není považován za bezprostřední příčinu konfliktů, ale působí skrze důsledky špatného koloniálního vládnutí. Zobecněně řečeno, kolonialismus působí skrze násilné vzorce chování a dědictví konfliktu, jež s sebou přinesl, skrze nezodpovědné vymezení hranic jednotlivých politických jednotek, narušení tradičních autorit a společenství či prostřednictvím odkazu slabých institucí (neexistující právní vymahatelnosti, korupci), které zanechal nástupnickým nezávislým státům, což vše přispívá k jejich slabosti a vyšší náchylnosti k propuknutí občanských válek. Přesto nebývá kolonialismus považován za zásadní důvod četnosti afrických konfliktů.

3.4. Ekonomické příčiny občanských válek

Jedním z nevlivnějších přístupů při vysvětlování příčin občanských válek se staly nejrůznější ekonomické teorie. Ve vztahu ke subsaharské Africe se tento důsledek jeví pochopitelným. Tato část afrického kontinentu se totiž neustále potýká s chudou, ekonomickým zaostáváním a marginalizací ve světovém hospodářství. Proto se stává lákavým vysvětlovat zdejší konfliktní prostředí právě ekonomickými faktory. Zda je tomu skutečně tak, zkoumán v této podkapitole.

---

²⁸ Mezi tzv. externalisty paradoxně často patří samotní představitelé afrických států např. Mobutu, Mugabe.

Jednou z prvních prací, jež odstartovaly novou vlnu zájmu o tematiku příčin občanských válek, byla studie P. Colliera a A. Hoeffler (1998) zabývající se právě ekonomickými důvody těchto konfliktů.

Předně autoři konstatují, že cílem rebelie je buď ovládnutí státu či snaha se od něj odtrhnout. A síla motivace povstání je výsledkem úvah o pravděpodobnosti vítězství rebelů a jejich důsledků. Výchozím bodem zkoumání je tedy teorie užitekosti (utility theory), stavějící na předpokladu, že rebelové povedou občanskou válku pokud její uvažované přínosy (daňová základna státu, přírodní zdroje) převažují nad náklady konfliktu jako je ztráta příjmu během konfliktu (Collier, Hoeffler 1998: 563-564). Za rozhodnutím vést občanskou válku tudíž stojí ekonomický kalkul, zda se daný konflikt povstalcům vyplatí či nikoliv. Přičemž povstalci jsou ochotni s rostoucí významností potenciálních zisků akceptovat případnou rostoucí délku konfliktu (Collier, Hoeffler 1998: 566).

Na základě uvedených východisek a provedené analýzy autoři dospěli k následujícím závěrům. Identifikovali čtyři proměnné, které jsou významnými faktory ovlivňujícími délku a trvání občanských válek. Prvním z nich je příjem na hlavu, neboť čím je vyšší, tím nižší je riziko občanské války, neboť vyšší příjem znamená rostoucí náklady příležitosti případné rebelie a nižší ochotu zapojit se do konfliktu. Za dále specificky působí efekt výskytu přírodních zdrojů. Nejprve nárůst zásob přírodních zdrojů zvyšuje riziko války, protože dle Colliera a Hoeffler jsou s tímto spojené rostoucí příjmy (větší zdanitelná základna) zvyšující atraktivitu ovládnutí státu pro rebely. Ovšem vysoká úroveň zásob přírodních zdrojů naopak redukuje nebezpečí konfliktu skrze zvýšení finančních příjmů státu využitých na zlepšení obraných kapacit. S dalším faktorem – velikostí populace – konkrétně s její rostoucí početností se zvyšuje pravděpodobnost občanské války. A konečně co se týče etnického rozdělení jako konfliktního faktoru autoři dovozují, že vysoce etnicko-jazykově frakcionalizované společnosti nejsou více náchylné k válkám než společnosti vysoce homogenní. Možná překvapivě nebezpečí občanské války narůstá, když společnost vykazuje polarizaci do dvou obdobně velkých etnických skupin²⁹ (Collier, Hoeffler 1998: 571). Z hlediska hlavních charakteristik³⁰ zemí postižených konflikty autoři konstatují následující: „*Občanská válka je převážně fenomén nízko-příjmových zemí.*“ (Collier, Hoeffler 1998: 568).

---

²⁹ Srov. podkapitola 3.6.

³⁰ Další proměnné jako populační růst, hustota osídlení, počet let od nezávislosti či příjmová nerovnost se ukázaly jako nevýznamnými při vzniku občanských válek (Collier, Hoeffler 1998: 570).

Z obdobné perspektivy vychází i Mukenge, podle něhož existuje jasné a přímé spojení mezi eskalací civilních konfliktů, zpomalením socioekonomického rozvoje a zhoršením lidského strádání (Mukenge in Kieh, Mukenge 2002: 3).

Collier a Hoeffler své dosavadní závěry do určité míry přehodnotili a modifikovali v článku *Greed and grievance in civil war* (2004).³¹ Vyšli přitom z dichotomického teoretického rámce, že vznik občanských válek může být vysvětlen buď existencí závažných křivd (*grievance*) jako je nerovnost, nedostatek politických práv, politický útlak či etnická a náboženská rozdělení ve společnosti. Naproti tomu postavili teorii chamtivosti (*greed theory*)³², vycházející z předpokladu, že příčinou rebelie mohou být atypické příležitosti (*opportunities*) pro vybudování povstalecké organizace a okolnosti generující ziskové příležitosti. V tomto chápání lze povstalectví považovat za podnik zaměřený na zisk získaný z drancování. Přičemž na základě výsledků analytických ekonometrických modelů se přiklonili k teorii chamtivosti, které přikládají větší vysvětlující sílu.

Autoři takto opouštějí jako neudržitelnou předchozí pozici, že vysoký postkonfliktní prospěch má tendenci ospravedlnit dlouhé občanské války. Jelikož povstalci často berou v úvahu více než pouhé náklady konfliktu, autoři navrhují obecnější teorii, porovnávající příležitosti rebelie vůči jejím omezením (Collier, Hoeffler 2004: 563-564).

Následně proto přicházejí s faktory ovlivňujícími příležitost k rebelii. Prvním (1) z nich je dostupnost financí, kdy export primárních komodit podstatně zvyšuje riziko konfliktu. Dále existence diaspor v zahraničí, schopným finančně podporovat povstalce v domovské zemi, výrazně přispívá k riziku obnovení konfliktu. Další proměnou představují (2) náklady rebelie. Vyšší úroveň mužské vzdělanosti, příjmu na hlavu a tempa ekonomického růstu redukuje riziko vzplanutí občanské války, neboť ztěžují povstalcům rekrutovat nové bojovníky. Třetím aspektem ovlivňujícím proveditelnost konfliktu je (3) vojenská výhoda. Autoři totiž zjistili, že rozptýlená populace a horský terén, prostřednictvím možnosti poskytnutí úkrytu rebelům, jsou spojeny s narůstajícím nebezpečím konfliktu. A konečně (4) riziko konfliktu je proporční k velikosti populace dané země, navíc dědictví minulého konfliktu zvyšuje nebezpečí zahájení nové občanské války. S postupující časem ovšem riziko recidivy konfliktu klesá. Naopak autoři našli jen málo důkazů, že křivda je významným determinantem konfliktů. Jako nevýznamným a nezvyšujícím

---

³¹ Dřívější verze této studie byly autory postupně uvolněny již v letech 1999, 2000 a 2002.

³² Někdy se v této souvislosti hovoří o dichotomii motiv – příležitost, kdy příčinou konfliktu na jedné straně je např. existenci politického útisku, etnické křivdy (jako motivu), na druhé straně pak vhodné ziskové příležitosti (přírodní zdroje, externí financování) sloužící jako vhodná příležitost pro rozpoutání konfliktu.

pravděpodobnost konfliktu se ukázala nerovnost, nedostatek politických práv, etnická polarizace³³ či náboženská frakcionalizace (Collier, Hoeffler 2004: 588-589).

Představené výsledky rizikových faktorů občanských válek jsou do značné míry konzistentní s ekonomickými modely rizik konfliktů stavících na významu dostupnosti finanční podpory pro rebely a případných pro ně plynoucích nákladů občanské války, finanční kapacity vlády použitých na obranu a geografická, sociální a jiná omezení, jimž čelí povstalci. Rozhodující pro riziko vypuknutí války jsou tedy ekonomické proměnné. Menší je jejich kompatibilita s teoriemi příčin konfliktů, která zdůrazňují jako rozhodující determinantu křivdu.³⁴

Problematikou ekonomických otázek v rámci občanských válek se soustavně zabývá program *Economic Agendas in Civil Wars* (dále též „EACW“). Poukazuje např. na rostoucí trendy v samofinancování současných ozbrojených konfliktů, strategickou důležitost lukrativních přírodních zdrojů (viz níže) v mnoha válkách a benevolentnosti prostředí liberalizovaného mezinárodního obchodu. Ve svých dokumentech rovněž reaguje na závěry studií Colliera a Hoeffler a co je především důležité pro naše potřeby, poukazuje na omezenou využitelnost konceptu *greed a grievance* pro vysvětlení počátků konfliktů.

Především analytická snaha jednoznačně rozlišit ekonomické od politických, sociálních a kulturních příčin konfliktů, je totiž pokládána za komplikovanou metodologickými obtížemi spočívajícími v dedukování motivů konfliktu z konkrétního chování, proměnlivou povahou konfliktní dynamiky a tím, že stát často bývá primárním zdrojem politické moci i bohatství. Navíc podle zjištění programu EACW snaha rebelů o získání kořisti ani lepší příležitost pro povstání umožněná přístupem k finančním a přírodním zdrojům nefigurovala jako jediná či primární příčina konfliktu. Dle zjištění, propuknutí občanských válek bylo spouštěno vzájemnou interakcí ekonomických motivů a vhodných příležitostí k vedení konfliktu (*opportunities*) s dlouhotrvajícími křivdami pramenících ze špatného spravování nebo nespravedlivé distribuce přírodního bohatství, exkluzionistického a represivního politického systému, mezi-skupinových sporů a bezpečnostních dilemat umocněných neefektivním státem (Ballentine 2004: 3-4).

Souhrnně tak lze konstatovat, že než vzájemně oddělovat a stavět do protikladu zdůvodnění příčin konfliktu stavějící na ekonomické teorii hrabivosti ostře proti kulturní teorii křivd, je do značné míry umělým. Spíše jejich vzájemná kombinace a doplnění může přispět k objasnění kořenů občanských válek.

---

³³ Výjimku představuje situace etnické dominance (viz podkapitola 3.6.).

³⁴ Srov. (Collier, Hoeffler 2002: 1-2; 34-35).

Již v předchozích pracích představený myšlenkový posun Colliera a Hoeffler, který byl i důsledkem hojné kritiky jejich zásadních východisek, je završen prozatím poslední prací těchto autorů, což jednoznačně deklaruje i její název, který zní *Beyond greed and grievance: feasibility and civil war* (2009).

Dle autorů se potvrdil význam ekonomických proměnných pro zvýšené riziko vypuknutí občanské války, konkrétně nízké úrovně HDP na hlavu, pomalého růstu a struktury příjmů. Dále tři nové proměnné se ukázaly významnými pro náchylnost země ke konfliktu. Jedná se o část populace tvořenou mladými muži mezi 15 a 29 lety a hornatý terén, které zvyšují nebezpečí občanského konfliktu, a fakt, že země byla pod implicitní francouzskou bezpečnostní ochranou, což naopak snižuje riziko konfliktu.

Vzhledem k tradičnímu dělení teorií příčin občanských válek na ty, které se zaměřují na 1) proveditelnost rebelie (*feasibility*), a ty stavějící na 2) motivacích povstalců, mezi jejíž dvě varianty patří a) teorie chamtivosti (*greed*) a b) teorie křivd (*grievance*), představují tyto tři nové proměnné významné faktory sloužící jako zástupné jevy pro proveditelnost konfliktu. Jelikož tyto proměnné významně ovlivňují náchylnost státu k občanské válce, dle autorů tak potvrzují relevanci a explanační prvořadost teorie příležitosti pro vysvětlení vzniku konfliktů před přístupem vycházejícím z motivace rebelů. Závěr tedy zní, že v souladu s hypotézou proveditelnosti se prokázalo, že kde je rebelie finančně a vojensky proveditelná, tam k ní také dojde. Motivace není rozhodující, neboť bude zaplněna vhodnou agendou (Collier, Hoeffler, Rohner 2009: 24).

Ekonomické teorie příčin občanských válek se staly vlivnými přístupy, kterým byl poskytnut i dostatek mediální pozornosti. Přesto se nejedná o ustálené a koherentní teorie. Právě naopak. Studie P. Colliera a dalších spolupracovníků Světové banky, s nimiž jsou především spojovány ekonomické teorie příčin konfliktů, doznaly postupem času významných modifikací a posunů. Základní premisou po celou dobu sice zůstává tvrzení, že nízká úroveň příjmu na hlavu, pomalý růst a nevhodná struktura státních příjmů zvyšují náchylnost země k občanským válkám. Posun ovšem nastal především v teoretickém zakotvení těchto studií.

Nejprve byl, zjednodušeně řečeno, vznik konfliktu vysvětlován jako důsledek racionálního ekonomického kalkulu potenciálních rebelů. Ti srovnávali případné zisky války s jejími možnými náklady. Ukázal-li se konflikt finančně výhodným, povstalcí sáhli po zbraních. Jednalo se tedy o teorii založenou na motivu, kterým byl ekonomický prospěch. V rámci dichotomie dvou variant ekonomických teorií příčin konfliktu: teorie proveditelnosti (*feasibility*) a teorie motivů, vycházeli tedy autoři z druhé z těchto teorií.

Následně stále v rámci motivace jako rozhodující faktoru konfliktů se autoři přiklonili k teorii chamtivosti (*greed*), v protikladu k vysvětlování příčin občanských válek druhým podtypem motivačních přístupů - křivdami (politický útlak, diskriminace menšin). Důležitým popudem k rozpoutání násilí sice zůstává snaha o osobní obohacení, přesto došlo k určitému vychýlení ve prospěch přístupů založených na proveditelnosti. Do rozhodování o vyvolání občanské války vstupují faktory vhodných příležitostí konfliktu, tedy finanční zázemí rebelů, náklady povstání, vhodnost terénu, finanční a vojenská síla vlády apod.

Teoretický obrat je u Colliera *et al* završen příklonem k teorii proveditelnosti a opuštěním přístupů založených na motivaci. Ta v rozhodování o vstupu do občanské války nehraje roli. Naopak pokud se vyskytnou faktory vhodné pro vypuknutí konfliktu (dostatek mladých mužů, horský terén, finance) a povstání se ukáže vojensky a finančně proveditelným, tak k němu dojde bez ohledu na důvody.

Ekonomické příčiny konfliktů byly podrobeny zásadní odborné kritice. V jejich východiscích docházelo k posunům, nejnovější závěry vzhledem ke své nedávnosti ještě nejsou ustáleny, mohou být podrobeny dalším úpravám. Ani základ těchto teorií, tedy nižší příjem na hlavu jako určovatelský faktor občanských válek není obecně přijímán jako rizikový faktor občanských válek a byl několikrát vyvrácen. Z těchto důvodů nelze ani ekonomické faktory považovat za konsensuálně akceptovanou příčinu občanských válek.

3.5. Přírodní zdroje jako příčina občanských válek

Subsaharská Afrika je oblast nesmírně bohatá na nejrůznější přírodní zdroje (ropa, diamanty, vzácné dřevo apod.) a přesto nebo možná právě proto nesmírně sužovaná chudobou, nedostatkem a násilnostmi. Vzhledem k tomuto paradoxu dochází k označování právě oněch přírodních zdrojů za možnou příčinu občanských válek v regionu. My se této tématice věnujeme v nyní otevírané podkapitole.³⁵

Specificky s efektem výskytu přírodních zdrojů a jejich konfliktním potenciálem pracují Collier a Hoeffler (1998). Uvádějí, že nejprve nárůst zásob přírodních zdrojů umocňuje riziko války, protože jsou s tímto spojené rostoucí příjmy státu (větší zdanitelná základna), které zvyšují atraktivitu ovládnutí státu pro rebely. Ovšem poté velmi vysoká úroveň zásob přírodních zdrojů naopak redukuje nebezpečí konfliktu skrze nárůst finančních příjmů státu využitelných na zlepšení jeho obraných kapacit (Collier, Hoeffler 1998: 571).

---

³⁵ Přírodní zdroje bývají obvykle subsumovány pod ekonomické příčiny občanských válek. V této práci jsou ovšem řazeny z důvodu větší přehlednosti a jejich relevantnosti pro vysvětlení vzniku konfliktů jako samostatná kategorie. Přesto je žádoucí mít na paměti vzájemnou závislost ekonomických příčin civilních konfliktů s problematikou přírodních zdrojů a obě podkapitoly číst jako vzájemně na sebe navazující a doplňující se.

Stejně tak v pozdějších pracích je považován export primárních komodit vzhledem k tomu, že činí občanskou válku více atraktivní a proveditelnou, neboť přírodní zdroje představují prostředek pro financování rebelů, za faktor podstatně zvyšující riziko konfliktů (Collier, Hoeffler 2004: 588).

Ačkoliv výstupu programu EACW uvádějí, že žádný z jimi studovaných konfliktů nelze označit za čistě poháněný jen přírodními zdroji, potvrzují významnou korelaci mezi závislostí státu na exportu primárních komodit a rizikem výskytu občanské války z důvodu rebelií, jejichž cílem je chamtivost (*greed*), tedy snaha obohatit se na oněch zdrojích. Ovšem závislost na přírodních zdrojích není sama o sobě spolehlivým indikátorem, kde se příští občanská válka pravděpodobně vyskytne. Podle autorů totiž korelace mezi nebezpečím konfliktu a závislostí na přírodních zdrojích není přímá. Další kritické proměnné přispívají k možnosti vzniku konfliktu jako je slabé vládnutí, korupce, politická nestabilita a způsob státního nakládání s přírodními zdroji³⁶ (Ballentine 2004: 4).

Pouze slabou spojitost mezi exportem primárních komodit a rizikem občanské války našli při své analýze Fearon a Laitin (2002). Povstání by sice mělo být snadněji proveditelné, pokud jsou zdroje financování rebelů snadno dostupné. Autoři ovšem pochybují, že export primárních komodit je dobrým měřítkem finančního potenciálu rebelů, neboť pracuje převážně s vývozem tržních plodin a ropy, což jsou zdroje, které je obtížně využívat bez kontroly národních distribučních sítí a přístavů. Ropa se naopak může projevit jako relevantní při vzniku konfliktu, neboť značí relativní slabost státu. Vhodnější se proto jeví zaměřit se ve vztahu k finančnímu potenciálu rebelů na přítomnost nerostů a pašovaného zboží (contrabands), kdy kontrola i malého území může znamenat značné zisky (Fearon a Laitin 2002: 29-30).

Stejně tak Fearon ve své pozdější práci (2005: 483) závěr Colliera a Hoefflera, že země s vyšším procentem národních příjmů pramenících z obchodu s primárními komoditami, jsou více náchylné k vypuknutí občanské války, považuje za nestabilní, neboť malé změny v datech a metodice jej značně oslabují.

Autor proto argumentuje, že neexistuje silný a významný empirický vztah mezi exportem primárních komodit a vypuknutím občanské války. Přesto mezi danými proměnnými jistou souvislost lze nalézt, což je částečně důsledkem toho, že do primárních komodit byl zahrnován také export ropy. Fearon totiž vysledoval, že vývoz ropy je významněji spojen s možností vzplanutí konfliktu. Nepovažuje ovšem za pravděpodobné, že export ropy s sebou nese vyšší riziko občanské války, protože by ropa poskytovala lepší

---

³⁶ Za příklad je uváděna Sierra Leona, dříve stabilní země produkující diamanty, která v důsledku špatného řízení a korupce se propadla do krvavé občanské války (Ballentine 2004: 4).

možnosti financování případných rebelů. Přijatelnější se mu jeví vysvětlení, že vysoká úroveň vývozu ropy značí slabší stát, což je dáno nízkou úrovní příjmu na hlavu a pravděpodobně vyšší hodnotou pro povstalce odtrhnout se či ovládnout stát, což obojí může přispívat k občanským válkám. Podle autora totiž existuje přímý důkaz, že státy exportující ropu mají méně spolehlivé a kompetentní instituce než jiné země se stejnou úrovní příjmů (Fearon 2005: 503-504).

K souvislosti mezi nebezpečím vypuknutí občanské války a výskytem přírodních zdrojů se rovněž přiklání Ross (2003: 3-4), který zároveň shrnuje akademická zjištění na tomto poli. K nejvýznamnějším z nich patří to, že přírodní zdroje a zejména ropa a drahokamy³⁷ hrají klíčovou roli při vyvolání, prodlužování a financování konfliktů. Autor zároveň zdůrazňuje dvě významné okolnosti. Předně přírodní zdroje nejsou nikdy jediným zdrojem konfliktu. Ten je vždy způsoben komplexním souborem skutečností mezi než obvykle patří chudoba, etnické a náboženské křivdy a nestabilní vlády. Přesto přírodní zdroje zesilují nebezpečí občanské války a ztěžují jeho případné vyřešení. Za druhé pak, závislost na přírodních zdrojích nikdy nečiní konflikt nevyhnutelným.³⁸

Podle Rosse závislost státu na přírodních zdrojích má tendenci zvyšovat náchylnost země k občanské válce v důsledku působení čtyř efektů. Tím prvním je, že závislost na přírodních zdrojích (1) poškozují ekonomickou výkonnost země, jelikož omezuje ekonomický růst a přispívá k nárůstu chudoby. Ekonomiky orientované na export primárních komodit vykazují pomalejší růst než ekonomiky zemí chudých na přírodní zdroje. Vývoz těchto zemí není dostatečně diverzifikován, jsou proto náchylnější k změnám cen vyvážených surovin. Monotematicky orientované ekonomiky dále neprodukují dostatek výrobků a potravin, jež musí následně draze kupovat na světových trzích. Surovinově bohaté státy se potýkají s vyšší mírou chudoby, neboť jejich vlády poskytují nedostatečné sociální služby, nezajišťují svým občanům vzdělání a zdravotní péči (Ross 2003: 5-6).

Dalším efektem přírodních zdrojů je to, že (2) oslabují samotné vlády, díky bující korupci, slabosti státu a omezené odpovědnosti vlád. Pro korupci vytváří vhodné prostředí obrovské a těžko kontrolovatelné množství prostředků z příjmů z přírodních zdrojů.³⁹ Ty se mohou rovněž nelegální těžbou dostat do rukou povstalců a posloužit ke korumpování vládních úředníků. Slabost států pak způsobuje ochabující efektivita státní byrokracie, která

---

³⁷ Mezi přírodní zdroje zapříčiňující konflikty Ross zařazuje zejména ropu a těžké nerosty – včetně zlata, coltanu, diamantů a dalších drahokamů. Avšak i jiné typy zdrojů hrají svou roli např. dřevo. Pokud za přírodní zdroj považuje také drogy, pak i ony jsou spojeny s několika konflikty (Ross 2003: 3).

³⁸ Podle Rosse na každý stát bohatý na přírodní zdroje a trpící občanskou válkou připadají dvě nebo tři surovinově oplývající země, které se konfliktu vyhnuly (Ross 2003: 4).

³⁹ Za příklad může posloužit situace v Angole, kde se dle zprávy Mezinárodního měnového fondu v roce 2001 z vládních účtů kvůli korupci ztratila 1 miliarda dolarů (Ross 2003: 9).

zajištěna příjmy z přírodního bohatství, nepotřebuje vybírat daně a tudíž být k tomuto dosti efektivní. Nevýkonnost byrokracie se poté projevuje ve špatném fungování zdravotní péče, školství a služeb pro občany. Přírodní zdroje lokalizované zejména v okrajových částech země dále oslabují stát tím, že ztrácí teritoriální kontrolu nad těmito oblastmi, které jsou předmětem zvýšeného zájmu různých kriminálních skupin a soukromých armád. Přírodní zdroje snižují odpovědnost vlády, jelikož zjednodušeně řečeno, ta přestává být závislá na finančních příjmech od svých občanů, nemusí se tudíž ohlížet na jejich názory a požadavky. S tím je spojena menší demokratičnost vlád, útlak opozice a zvýšené výdaje na armádu (Ross 2003: 7-13).

Přítomnost a závislost na přírodních zdrojích dále podporuje riziko vzniku občanských válek, neboť (3) dává lidem žijícím v regionech bohatých na zdroje ekonomickou motivaci k vytvoření samostatného státu. Lidé v těchto oblastech totiž typicky nesou náklady těžby surovin (vysídlování, vyvlastňování půdy, poškození životního prostředí, zvýšená imigraci cizinců za prací), aniž by získaly odpovídající část příjmů z exploatace přírodního bohatství. Toto často umocněno etnickou či náboženskou odlišností obyvatelstva z těžebního regionu může vést k secesionistickým snahám a občanské válce (Ross 2003: 15).

A konečně přírodní zdroje zvyšují nebezpečí občanské války, jelikož (4) napomáhají financovat povstalecká hnutí. Rozeznávají se tři základní způsoby, jak rebelové využívají přírodní zdroje pro své financování. Jednak mohou tyto zdroje těžit a prodávat samotní povstalci.⁴⁰ Dále získávají rebelové finanční prostředky tím, že prodají budoucí práva k těžbě surovin, aniž by dosud kontrolovali oblasti, kde se nacházejí (tzv. *booty futures*)⁴¹. Posledním způsobem financování je vydírání těžbařských společností či únosy jejich zaměstnanců a požadování výkupného za jejich vydání⁴² (Ross 2003: 18).

Na rozdíl od ostatních dosud rozebíraných faktorů považovaných za příčinu občanských válek (kolonialismus, ekonomické faktory), u přírodních zdrojů jako možného činitele vzniku konfliktů, zdá se, existuje určitá shoda ohledně jejich významnosti.

Přírodní zdroje tak zřejmě činí zemi náchylnější k občanským válkám, nesoulad ovšem panuje v tom, které konkrétní přírodní zdroje takto působí a jaký je mechanismus tohoto vlivu. Někteří autoři (Collier, Hoeffler) vyšší pravděpodobnost vzniku konfliktu přičítají obecně exportu primárních komodit, jiní zdůrazňují roli ropy a drahokamů (Ross) či pouze

---

⁴⁰ Lze zde zařadit případy angolské UNITA, nejrůznější skupiny v DRK, sierra leonskou RUF či liberijskou NPFL.

⁴¹ Vzorovým je obchod mezi Denis Sassou-Nguesso bývalým konžským (Brazzaville) prezidentem a francouzskou těžbařskou společností Elf-Aquitaine, jehož milice v roce 1997 rozpoutali krvavou občanskou válku (Ross 2003: 23-24).

⁴² Za příklad může posloužit občanská válka v Kolumbii, Súdánu či Aceh (Indonésie).

ropy (Fearon). Poukazováno je rovněž na vliv těch zdrojů, jež nejsou technologicky náročné na těžbu (aluviální diamanty) nebo které je snadné exploatovat a kontrolovat na poměrně malém území jako určité nerosty a pašované zboží (Fearon, Laitin).

Bývá rovněž argumentováno, že empirický vztah mezi exportem primárních komodit a rizikem občanské války je pouze slabý (Fearon, Laitin). Limitovaný vliv přírodních zdrojů také prosazuje argumentace, že přírodní zdroje působí rizikově až v souvislosti s existencí slabých státních institucí, korupcí, politické nestability, nespravedlivého rozdělení zdrojů apod. (Ballentine). Není znám ani přesný mechanismus působení přírodních zdrojů na ozbrojené konflikty. Mohou ovlivnit riziko vypuknutí konfliktu skrze to, že zvýší atraktivitu ovládnutí státu pro rebely či jako potencionální zdroj financí pro povstalce, který učiní povstání možným (Collier, Hoeffler). Přírodní zdroje (zejména těžba ropy) mohou přispět k oslabení státních institucí a tím přispět k možnosti snadnějšího provedení konfliktu (Fearon, Laitin). Argumentuje se rovněž tím, že přírodní zdroje umožňují povstání, jelikož oslabují ekonomiku státu a podporují secesionistické snahy v surovinově bohatých regionech (Ross).

Navzdory této názorově pluralitě, lze závěrem konstatovat, že je široce sdíleno přesvědčení o přispění přírodních zdrojů k náchylnosti země k vypuknutí občanské války.

3.6. Etnické příčiny občanských válek

Soužití etnický skupin jako rizikový faktor občanských válek bývá jako způsob vysvětlení konfliktů obvykle používán v mediálním prostředí a v laických debatách ohledně důvodů jejich vypuknutí. Navíc subsaharská Afrika je etnicky velice rozmanitý kontinent a zřejmě proto, především v minulosti, byly etnické konflikty často pojmenovávány jako „kmenové“ (*tribal*) a chápány jako specifické právě a jen pro africký kontext. Dnes je již tento pohled do značné míry překonán a etnické občanské války jsou chápány jako globální fenomén (Mukenge in Kieh, Mukenge 2002: 3).

Přesto i v současnosti se setkáváme s tím, že mnoho afrických konfliktů je bez bližší analýzy označeno jako etnické, aniž by se v důsledku tohoto simplifikujícího pohledu zkoumaly skutečné příčiny daných konfliktů. Proto, jak se na etnicitu jako na potenciálně konfliktní faktor dívá odborná komunita, přibližuji v této podkapitole.

Nejprve si však krátce vymezme některé základní pojmy související s rozebíranou tématikou. Pro správné pochopení podstaty etnických konfliktů⁴³ je nezbytné

---

⁴³ Slovo konflikt pochází z latinského slova *conflictio*, jež je odvozeno ze slovesa *con-fligo*, což znamená „s“ – „narážet“, „udeřit“. Konflikt je tedy prance srážka někoho s někým (Tesař 2007: 24-25).

si charakterizovat samotný pojem etnikum. O to se pokusil například Anthony D. Smith, jenž stanovil šest kritérií vymezujících etnikum.⁴⁴ Jedná se o: 1) existující kolektivní jméno (ethnonymum), 2) mýtus o společném původu, 3) společně sdílené dějiny předávané z generace na generaci, 4) charakteristická sdílená kultura, 5) asociace s určitým územím a 6) pocit solidarity (Smith dle Tesař 2007: 19-20). Samotný Tesař chápe etnikum jako: „... skupinu, u níž sdílená kultura a sdílené představy o vlastní minulosti vytvořily pocit vzájemné solidarity, odlišnou od jiných podobných skupin jménem a spojenou s určitým územím.“ (Tesař 2007: 38). Žádná z dosud podaných definic etnika nebyla přijata obecně. Zpochybňovány bývají vazby etnika na určité území, idealizace pocitu solidarity, pomíjení prvku politické organizace atd. Naopak etnika nejsou strnulou, automaticky trvalou záležitostí, ale skutečností značně proměnlivou. Svěbytný jazyk nemusí být podmínkou existence etnika (Tesař 2007: 22-24).

Etnickým konfliktem poté rozumíme konflikt, který alespoň jedna ze stran vnímá skrze etnické cítění. Určitá skupina tedy subjektivně vnímá svou etnickou identitu a druhé skupině připisuje identitu jinou, kterýžto pohled se pochopitelně může zcela rozcházet s realitou. Není přitom rozhodujícím, zda v konkrétním konfliktu převažuje hledisko fyzického vzhledu či různost kulturních prvků jako je jazyk či tradiční způsob obživy (Tesař 2007: 36-37). Autor dále rozlišuje mezi přímým a nepřímým konfliktem. Nepřímý konflikt vzniká, když skupiny usilují o získání cíle způsobem, který brání v jeho dosažení konkurentům. Naopak pokud se po dobu konfliktu primárním cílem stává nejprve eliminace protivníka, tedy např. vyhnání nebo zničení jiné skupiny, a teprve poté přichází na řadu realizace cíle, o který protivníci usilovali, pak mluvíme o přímém, otevřeném či násilném konfliktu (Tesař 2007: 26-27). Právě tento typ konfliktu je předmětem našeho zájmu.

Nyní se tedy dostáváme k tomu, jaké jsou příčiny přímých, násilných etnických konfliktů. I zde se setkáme s množstvím jejich různých interpretací. Od těch, které pokládají za důvod konfliktu samotnou etnickou pluralitu společnosti a odlišnost kulturních hodnot, až po ty, jež vidí v etnicitě konfliktní potenciál až v důsledku působení jiných faktorů jako je její záměrná politizace, diskriminace a další.

Dosavadní přístupy k vysvětlení příčin těchto konfliktů se pokusil systematicky shrnout Horowitz, kdy je uváděno, že: 1) etnický konflikt (dále též „EK“) je prostým

---

⁴⁴ V souvislosti s diskuzí o etniku a etnických skupinách se setkáváme s další společenskou entitou a to národem. Antony D. Smith definuje národ jako: „... pojmenované historické a kulturní společenství s jednotným územím, masovým vzdělávacím systémem a společnými zákony.“ (Smith dle Tesař 2007: 56). Dále je někdy ve vztahu k národům zdůrazňován význam jazyka či území. Shoda panuje v tom, že národ je politicky organizované společenství s vysokým stupněm vědomí vzájemné sounáležitosti. Na vztah etnika a národa ovšem neexistuje jednotný názor. Často je tvrzeno, že mezi nimi neexistuje ostrá hranice (Tesař 2007: 56-57).

důsledkem etnické odlišnosti, 2) EK je důsledkem dávné nenávisti, 3) důvodem EK je střet kultur (hodnot), 4) EK je nesen modernizací, 5) EK je výsledkem ekonomického soutěžení mezi odlišnými etnickými skupinami, 6) etnické skupiny jsou svou podstatou klientelistické, což vede ke konfliktu (etnizace politiky státu), 7) příslušníci etnické skupiny vzájemně koordinují své jednání, což při narušení rovnováhy vede ke konfliktu, 8) etnický konflikt je důsledkem mocenského boje (soutěžení elit, politizace etnicity), 9) EK je výsledkem selhání vzájemné nedůvěry (nejistota ohledně úmyslů druhé strany) a za 10) etnický konflikt souvisí s evolučními předpoklady (příbuzenská selekce, genetické naprogramování) (Horowitz dle Tesař 2007: 82-83). Jak se na danou věc dívají další autoři bude nyní předmětem našeho zájmu.

Ve své průkopnické práci Collier a Hoeffler (1998) odmítli etnické rozdělení jako nejobvyklejší způsob vysvětlování vzniku občanských válek. Etnická roztržitost je podle nich sice významným faktorem, ale působí jiným způsobem, než bylo obvykle přijímáno. Autoři totiž dovozují, že vysoce etnicko-jazykově rozdělené společnosti nejsou více náchylné k válkám než společnosti vysoce homogenní. Nebezpečí občanské války narůstá, když společnost vykazuje polarizaci do dvou obdobně velkých etnických skupin. V polarizovaných společnostech existuje okolo 50 % vyšší pravděpodobnost vzniku občanské války než v zemích s homogenní či vysoce rozdělenou společností. Za důvod lze považovat vyšší koordinační náklady rebelie v těchto roztržitých společnostech (Collier, Hoeffler 1998: 571-572).

V pozdějších výzkumech je ovšem tento poznatek nahrazen poukazem na riziko etnické dominance pro udržení míru. Etnická dominance, tedy situace charakterizovaná tím, že nejpočetnější etnická skupina zahrnuje 45 – 90 procent obyvatel z celkové populace, zvyšuje riziko vzplanutí konfliktu. Neprokázal se žádný efekt polarizace na výskyt občanských válek, zatímco větší sociální pestrost omezuje nebezpečí bojů (Collier, Hoeffler 2002: 34-35). Ve své poslední práci naopak autoři zjistili, že riziko občanské války významně zvyšuje sociální fragmentace, tedy i ta sociální roztržitost, jež postupuje nad úroveň dominance (Collier, Hoeffler, Rohner 2009: 14-15).

Problematiku toho, jaké etnické složení státu přispívá k jeho vyšší náchylnosti k občanským válkám, zkoumá rovněž Montalvo a Reynal-Querol (2005), kteří vrací zpět do úvah relevanci etnické polarizace. Podnětem k danému zkoumání jsou práce, jež spojují nižší ekonomický růst s etnicky roztržitou společností, neboť ta je dle nich, mimo jiné, více náchylná k etnickým konfliktům, které mohou vést k občanským válkám. Právě uvedené tvrzení se ovšem rozchází s názory dalších autorů, kteří nenašli žádný statisticky významný

efekt mezi etnickou a náboženskou roztržštěností a pravděpodobností občanské války (Montalvo, Reynal-Querol 2005: 796, 798).

Za účelem zjištění skutečného vlivu druhu etnického složení země na riziko vypuknutí občanské války proto autoři navrhují, aby příkládanou důležitost indexu etnické roztržštěnosti⁴⁵ pro vznik konfliktu, nahradil důraz právě na index etnické polarizace.⁴⁶ Empiricky totiž prokazují, že 9 z 10 nejvíce etnicky polarizovaných zemí v období 1960 – 1995 zažilo občanskou válku. Zatímco v případě nejvíce etnicky roztržštěných (*fractionalization*) států⁴⁷ proběhla občanská válka pouze ve 4 z 10 případů (Montalvo, Reynal-Querol 2005: 802).

Z analýzy autorů plyne, že etnická roztržštěnost nemá podstatný vliv na pravděpodobnost konfliktu a tudíž zřejmě neovlivňuje nízký růst z důvodu možnosti vzniku konfliktu. To ovšem neznamená, že by etnická diverzita neměla žádnou roli při vysvětlování občanských válek. Ve skutečnosti je totiž etnická polarizace významnou vysvětlující proměnnou pro četnost případů občanských válek. Zvýšení etnické polarizace je spojeno s nárůstem případů občanských válek a tudíž nepřímo negativně působí na ekonomický růst (Montalvo, Reynal-Querol 2005: 812).

Proti vlivnému konvenčnímu přesvědčení, že se civilní konflikty významně rozšířily po skončení studené války a příčinou většiny z nich je etnický nacionalismus, vystoupily ve své práci Fearon a Laitin (2002).

Podle autorů se po rozpadu bývalé Jugoslávie a Sovětského svazu staly kulturní přístupy hlavním interpretačním rámcem pro mezistátní a vnitrostátní konflikty. V jejich rámci pak rozeznávají perennialistickou (*perennialist*) a modernistickou pozici vysvětlující povahu a zdroje etnického nacionalismu. První z těchto argumentací zdůrazňuje dlouhodobé kulturní praxe, které definují a vzájemně odlišují etnické skupiny. Odlišnosti mezi těmito praxemi způsobují konflikt více pravděpodobným. Fearon a Laitin mezi autory zdůrazňující dlouhodobost a hlubokou zakořeněnost etnických diferencí a z tohoto plynoucí obtížnost domácího míru, zařazují např. Huntigtona, Smithe či Horowitze, jehož hlavní poselství v knize *Ethnic Groups in Conflict* (1985) spatřují v tvrzení, že etnicky plurální společnosti

---

⁴⁵ Měří statistickou pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní jednotlivci budou patřit k odlišným etnickým skupinám (Tesař 2007: 84).

⁴⁶ Polarizace je charakterizována: a) vysokým stupněm homogenity uvnitř každé etnické skupiny, b) vysokým stupněm heterogenity mezi skupinami navzájem a c) malým množstvím dostatečně velkých etnických skupin (Tesař 2007: 85).

⁴⁷ Rozdíl mezi stupněm etnické roztržštěnosti a polarizace lze dobře deklarovat na příkladu Guatemaly, kde etnické složení země je následující: 55 % Ladino, 42 % Maya a 3 % menší etnické skupiny. Z toho plyne, že země vysoký stupeň polarizace (0.96) a pouze nízkou úroveň roztržštěnosti (0.52) (Montalvo, Reynal-Querol 2005: 802-803).

čelí množství patologických jevů, které je způsobují zvláště náchylnými ke konfliktu a násilí (Fearon a Laitin 2002: 8-9).

V protikladu k tomuto zastánci modernistické teorie považují politizaci kulturních diferencí za důsledek vývoje posledních 200 až 500 let. Argumentují, že ekonomická modernizace a rozvoj moderního státu umožňují vzestupnou sociální mobilita. Ta je ovšem závislá na sdílení kultury se skupinou, která dominuje státu nebo společnosti. Pokud stát nebo společnost zabrání minoritní skupině v sociální mobilitě, ta pak může založit separatistické, nacionalistické hnutí. Autoři uzavírají, že oba přístupu implikují stejný závěr, a to etnická a kulturní odlišnost je spojena s větším rizikem občanské války (Fearon a Laitin 2002: 9).

Závěry dané studie jsou potom následující. Rozšířenost občanských válek v devadesátých letech 20. století je spíše než důsledkem náhlé změny spojené s novým, post-studenoválečným mezinárodním systémem, výsledkem nahromadění vleklých konfliktů mnohdy trvajících desítky let. Podmínky, jež usnadňují povstání a obzvláště slabost států poznamenaná chudobou, rozsáhlou územní velikostí a nestabilitou, jsou lepším ukazatelem toho, která země je ohrožena nebezpečím občanské války, než indikátory náboženské a etnické roztržičnosti či ekonomická nerovnost, nedostatek demokracie a státní diskriminace menšin (Fearon a Laitin 2002: 31).

Navzdory obecným trendům považujících etnicky rozdělené státy za výjimečně náchylné k etnickým konfliktům kvůli etnickému napětí a vzájemným antagonismům, autoři nepovažují za pravdivé východisko, že vyšší stupeň etnické a náboženské různorodosti nebo jakákoliv specifická kulturní demografie, samy o sobě způsobují zemi více rizikovější k vzplanutí konfliktu. Stejně tak neplatí přímá úměra vycházející z toho, že silnější etnické, politické křivdy či státní diskriminace etnických či jazykových menšin s sebou přináší větší pravděpodobnost občanské války. Rozhodující pro vznik konfliktu jsou faktory usnadňující povstání, což na straně vlády znamená finanční, organizační či politická slabost státu⁴⁸ spojená s nedostatečnou místní kontrolou, nevhodnou a korupční protipovstaleckou politikou (terorizování místního obyvatelstva), na straně rebelů pak nepřehledný terén, znalost místního obyvatelstva a početná populace. Stejně tak zahraniční základny, finanční podpora a výcvik usnadňují vedení občanské války (Fearon a Laitin 2002: 3-4).

---

⁴⁸ Vzhledem k tomuto ekonomické proměnné jako příjem na hlavu jsou pro Fearona a Laitina důležité primárně kvůli tomu, že představují náhradu za státní administrativu, armádu a policejní kapacity (Fearon a Laitin 2002: 4). Nezpůsobují konflikt tedy samy o sobě, ale poskytují dle autorů důkaz o úrovni státních kapacit. Nízký příjem na hlavu značí slabé státní instituce a tedy situaci výhodnou pro organizování povstání.

Poměrně početná skupina akademiků nespatřuje nebezpečí konfliktu v samotné etnické pluralitě afrických společností. Problémem, který vede k násilnostem a občanských válkám je dle nich politizace etnicity, tedy instrumentální snaha využít etnických štěpení (cleavages) za účelem politického prospěchu elit. K tomuto vidění africké reality se například přiklání Rawlinson (2003). Autor uznává, že etnická mobilizace byla od vzniku nezávislých afrických států hlavním zdrojem konfliktu. Ovšem tribalismus, jenž je často viděný jako rozhodující prapůvodní a nekontrolovatelný zdroj nestability, chápe spíše jako politickou soutěž vedenou a řízenou elitami za účelem získání vlivu a kontroly nad státem a jeho zdroji (Rawlinson 2003: 1).

Problém identifikuje v tom, že v afrických podmínkách politická soutěž probíhá na etnickém půdorysu, zatímco klasická třídní štěpení jsou opomíjena. Navíc k etnickému napětí přispívá dominance jedné skupiny a vyloučení ostatních z kontroly státních zdrojů. Jejich sdílení naopak přispívá k utlumení konfliktnosti (Rawlinson 2003: 1-2).

Rawlinson dále argumentuje, že v pre-koloniální Africe byly etnické identity převážně proměnlivé a neurčité. Vědomí kolektivní sounáležitosti bylo často omezeno na regionálním základě, spřízněnost byla pociťována jen s rodinou či klanem. Etnické skupiny jsou proto převážně koloniálním dědictvím, neboť kolonisté podporovali asimilaci do početnějších etnických skupin, které sloužily jako instrument pro kontrolu lidí a zdrojů (Rawlinson 2003: 4).

S takto často uměle zkonstruovanými etnickými identitami dále pracovali afričtí vůdci, kteří za účelem politické moci daná štěpení ještě více politizovali, kdy využili existujících etnických napětí. Stát byl viděn jako koláč, ze kterého si každá etnická skupina musí urvat co nejvíce. Právě tento přístup se stal největší překážkou lidského a ekonomického rozvoje afrických společností a často stal za vznikem konfliktů. Přesto dle autora etnická mobilizace může být omezena skrze zodpovědné chování afrických elit (Rawlinson 2003: 5-6).

V souvislosti s etnickou pluralitou jako příčinou konfliktu se můžeme setkat se třemi základními přístupy. První z nich jednoznačně odmítá jakýkoliv vztah mezi etnickou diverzitou a zvýšenou náchylností dané země k občanských válkám (Fearon, Laitin). Daný pohled tedy nespatřuje v etnicitě konfliktní potenciál. Také druhý z přístupů, v existenci etnicky rozdělené společnosti samé o sobě, nevidí nebezpečí vzniku občanských válek. Dle tohoto směru se etnicita může stát příčinou konfliktu jen zprostředkovaně, pokud dojde k jejímu probuzení např. skrze diskriminaci etnické menšiny či prostřednictvím záměrné politizace etnického soužití skupin politickými elitami (Rawlinson). Konečně třetí přístup, stavící zejména na statistických analýzách, nepovažuje za příčinu konfliktu jakoukoliv etnickou stratifikaci společnosti, ale pouze její určité modely. Za příčinou občanských válek

pak bývá alternativně označován buď stav etnické roztržitosti (Collier, Hoeffler, Rohner 2009), či situace etnické polarizace (Montalvo, Reynal-Querol), nebo konečně existence etnické dominance (Collier, Hoeffler 1998).

Z uvedeného je zřejmé, že etnicita jako zdroj občanských válek je značně sporné téma, na jehož vlivu se nemohou shodnout ani přední badatelé. Ovšem vzhledem k nekonzistentním a často kontradiktorním závěrům statistických analýz různých modelů etnické plurality a silnému proudu, který odmítá jakýkoliv vliv soužití etnických skupin na občanské války, se lze zřejmě přiklonit ke střední teoretické cestě, která vychází z premisy, že etnická diverzita může vést ke konfliktu jen zprostředkovaně a to pokud ní přistoupí další faktor (její politizace, ekonomické křivdy, etnizace státu), jež ve vzájemném spolupůsobení zapříčiní vypuknutí občanské války.

3.7. Namísto závěru

Tento dlouhý přehled rizikových faktorů občanských válek nebyl samoučelný. Smyslem bylo odhalit, zda existuje odborná shoda ohledně teoretických příčin způsobujících občanské války. U zkoumaných proměnných, tedy kolonialismu, ekonomických faktorů i etnické plurality se názory na jejich vliv na riziko vypuknutí občanských válek značně rozcházejí. Jistou názorovou harmonií lze snad naleznout pouze u přírodních zdrojů jako faktoru zvyšujícího náchylnost země k občanské válce. Jednoznačný konsenzus na dané téma, zdá se, v odborných kruzích tedy nevládne.

Vzhledem k nejasnosti teoretických závěrů ohledně zásadní příčiny občanských válek a z důvodu, že představené studie se věnovali probírané problematice převážně obecně, bez ohledu na kontext subsaharské Afriky, zabývám se v druhé části této práce empirickým zkoumáním toho, co by mohlo být skutečnou, relevantní příčinou civilních konfliktů v této oblasti, kde frekvence výskytu občanských válek je nejvyšší ze všech světadílů.

4. Empirická část

4.1. Příčiny občanských válek v subsaharské Africe

Ohledně možných příčin občanských válek, dle deskriptivní analýzy vybraných studií zabývajících se danou problematikou uskutečněné v první teoretické části práce, nepanuje odborná shoda. Za účelem objasnění a významnějšího osvětlení zkoumané tematiky se zaměřuji v této části práce na empirické testování stanovených hypotéz, čímž chci přispět k hlubšímu porozumění faktorů, jež bývají považovány za příčinu občanských válek.

Na základě čtyř možných okruhů příčin občanských válek rozebíraných v první části práce (kolonialismus a přírodní zdroje jako příčiny občanských válek, ekonomické a etnické příčiny civilních konfliktů), níže ověřuji vliv čtyř proměnných zařazovaných do těchto okruhů (koloniální velmoc, nízká úroveň HDP na hlavu, přírodní zdroje – zejména ropa a diamanty, etnické složení) na pravděpodobnost výskytu vnitrostátního konfliktu v zemích subsaharské Afriky. Pozornost je věnována právě této části kontinentu, neboť se dlouhodobě potýká s množstvím krvavých a zdlouhavých občanských válek. V tomto světle se jeví nezbytným, zabývat se příčinami těchto konfliktů, aby jim bylo možné účinně a především včas zabránit. Veškerá data o občanských válkách využívána v této části práce jsou čerpána, není-li výslovně uvedeno jinak, z výsledků projektu *Correlates of War* (dále též „COW“), konkrétně z knihy *Resort to War 1816 – 2007* (Sarkees, Wayman 2010).

Postup testování daných hypotéz je v zásadě následující. Postupně jsou zkoumány čtyři výše uvedené proměnné, s nimiž spojuji možný vliv na výskyt konfliktů. Země subsaharské Afriky jsou u každé z proměnných subsumovány pod jednotlivé kategorie dle stanovených charakteristik státu. Příslušná hypotéza vždy vychází z toho, že určitá charakteristika způsobuje častější výskyt občanských válek. Následně zjišťuji ke kolika občanským válkám, a to i v průměru na jeden stát ve skupině, a v jakém procentu zemí došlo v letech 1960 až 2007⁴⁹ ve státech v jednotlivých kategoriích. Je-li počet zaznamenaných občanských válek v kategorii předpokládané hypotézou podstatně vyšší než v ostatních skupinách u dané proměnné, považují hypotézu za potvrzenou. V opačném případě je předpoklad vyvrácen. Odlišný postup je zvolen pouze u ekonomické proměnné, tedy u pozorování vlivu úrovně HDP na hlavu na četnost konfliktů. Na základě dostupných dat zjišťuji výši HDP na hlavu v roce vypuknutí občanské války. Zjištěné údaje jsou zanášeny do jednotlivých intervalů stanovujících určitou úroveň HDP na hlavu. Testovaná hypotéza

---

⁴⁹ Počáteční rok 1960 byl zvolen, neboť právě v tomto roce značný počet zemí subsaharské Afriky získal nezávislost. V roce 2007 končí dostupná data o výskytu občanských válek.

postuluje nejpravděpodobnější riziko propuknutí konfliktů v letech s nejnižší úrovní HDP na hlavu. Dle zjištěného počtu zaznamenaných občanských válek v jednotlivých intervalech dojde k prověření uvedené hypotézy.

Na základě zjištěných závěrů a výsledků testování hypotéz se pokouším v závěru této části práce zodpovědět otázku, zda určitý faktor může být považován za příčinu přispívající ke vzniku občanských válek.

Nejprve se ovšem zastavme u diskuse o existenci možných specifík občanských válek v subsaharské Africe. Závěr kapitoly je pak věnován statistickým údajům o počtu a charakteristikách konfliktů v dané oblasti.

4.1.1. Debata o specifikách a příčinách občanských válek v subsaharské Africe

P. Bellamy uvádí se, že ještě v osmdesátý letech se subsaharská Afrika potýkala s podprůměrným množstvím občanských válek. Jelikož ovšem v devadesátých letech nedošlo v Africe jako v jediném regionu k jejich poklesu, má dle autora dnes srovnatelnou úroveň počtu konfliktů jako např. Asie. Brutalita občanských válek, které postihly asi jednu třetinu afrických zemí, je ovšem extrémní, což dokazuje případ genocidy ve Rwandě. Bellamy dále poukazuje na fakt, že pro povstalecké skupiny v subsaharské Africe představuje významný zdroj financování, mimo příjmů z ropy, podpora vnějších aktérů. Za příklad může posloužit rwandská RPF⁵⁰, která získávala finance od ugandského prezidenta Yoweri Museveniho, tutsijské diaspory žijící mimo africký kontinent i početných komunit Tutsiů v samotné Africe. Dále se významně na charakteru a podobě konfliktů podepisují specifické africké geografické podmínky (deštné pralesy, hory).

Občanské války v subsaharské Africe jsou pak dle Bellamyho způsobeny množstvím nejrozličnějších faktorů (antikoloniální boj, ideologické rozpory, role vůdce, etnické napětí, přírodní zdroje atd.). Rozdílné jsou i vyhlídky na mír v jednotlivých zemích. Přízniví podmínkou vládnou např. v Angole, Etiopii, Libérii, Mozambiku a JAR. Mír se naopak nedá příliš očekávat např. v Burundi, Čadu, Nigérii, Rwandě či Somálsku. Zásadním faktorem občanských válek v subsaharské Africe je pak dle autora vliv vnějších aktérů, kteří hrají klíčovou roli při podpoře válčících stran a tudíž při prodlužování konfliktu, mohou ovšem i napomoci k ukončení konfliktu. Společným rysem afrických občanských válek je brutalita a široce rozšířené porušování lidských práv. Specifická geografie regionu pak významně ovlivňuje aktivity povstalců. Ačkoliv se příčiny občanských válek liší, etnické napětí bylo hlavním faktorem vzniku konfliktu (Bellamy in Derouen, Heo 2007:69-79)

---

⁵⁰ Jedná se o povstaleckou organizaci Rwandan Patriotic Front.

Při hodnocení konfliktního potenciálu Afriky dochází například P.T.Zeleza k závěru, že tento kontinent z historického a globálního pohledu, není více náchylný k násilným konfliktům než ostatní regiony, což dokládá tvrzením, že africký podíl na více než 180 milionech lidí zemřelých v důsledku konfliktů během dvacátého století je relativně skromný. Dle něj jsou africké konflikty často neoddělitelné od těch světových a navíc podle autora mnoho postkoloniálních střetů má své kořeny v konfliktech koloniálních, kdy za příklad mu slouží oblast od jižního Súdánu přes Ugandu, Rwandu Burundi až po Kongo, která je nyní dějištěm krvavých občanských válek. Jedná se o území s dlouhou historií koloniálního násilí v podobě obchodu s otroky, plantážní práce a teroru, tedy násilné tradice, jež se promítá i do dnešních konfliktů (Zezeza in Nhema, Zezeza 2008: 1-2).

Nad specifiky afrických občanských válek se také zamýšlí Collier a Hoeffler (1998). Ve svém výzkumu vztahujícímu se k roku 1960 konstatovali, že Afrika byla v průměru charakterizovaná podmínkami, které ji činily náchylnou k vypuknutí občanských válek, neboť se jednalo o nízko-příjmový kontinent s vysokým podílem exportu primárních komodit na HDP, což jsou rizikové faktory civilních konfliktů. Naopak mezi příznivé ukazatele africké reality autoři zahrnuli vysoké koordinační náklady občanských válek způsobené velmi vysokou etnicko-jazykovou frakcionalizací a chybějící společenskou polarizací odůvodněnou absencí předchozích válek. Inlace afrických občanských válek po roce 1960 je pak podle Colliera a Hoefflera (1998: 570-571) důsledkem nikoliv etnicko-jazykové roztržitésti, ale chudobou zmítající tento kontinent.

V přírodních zdrojích spatřuje významný faktor občanských válek v Africe také Ross (2003). Autor sestavil seznam nedávných konfliktů spojených s rolí přírodních zdrojů. Z celkového počtu 17 těchto střetů více než polovina proběhla v Africe. Tuto neobvyklou náchylnost k surovinovým konfliktům Ross vysvětluje tím, že mnoho afrických zemí je vysoce závislé na exportu ropy, plynu či minerálů. Z tohoto důvodu se rostoucí podíl světových občanských válek odehrává právě v Africe (Ross 2003: 3).

4.1.2. Četnost občanských válek v subsaharské Africe

Co se týče četnosti a charakteristik občanských válek v subsaharské Africe, data jsou následující.⁵¹ V letech 1960 – 2007 proběhlo v subsaharské Africe 60 občanských válek v širším slova smyslu (tzv. *intra-state wars*; dále jen „občanské války“). Z toho se jednalo v 53 případech o občanské války v užším slova smyslu (*civil wars*), tedy ozbrojených střetů

---

⁵¹ Zpracováno na základě dat z projektu *Correlates of War*, konkrétně z knihy *Resort to war 1816 – 2007* (Sarkees, Wayman 2010).

s aktivní účastí vlády.⁵² Vycházíme-li z dělení konfliktů dle svého cíle na: 1) války ohledně lokálních záležitostí (*over local issues*) a 2) konflikty, jejichž cílem je uchopení vlády ve státě (*for central control*), pak ve sledovaném období 16 z konfliktů se týkalo lokálních záležitostí a ve zbývajících 37 občanských válkách povstalci usilovali o získání centrální moci ve státě. Zajímavé je rovněž poukázat na dlouhodobé trendy. Zatímco v šedesátých letech 20. století převažovaly války, v nichž šlo především o lokální záležitosti. Následoval postupný nárůst konfliktů zaměřených na uchvácení centrální moci ve státě, které se od devadesátých let 20. století (a i po roce 2000) staly dominantním podtypem občanských válek.

V letech 1960 – 2007 se v subsaharské Africe můžeme setkat i s dalšími podtypy občanských válek. Konkrétně došlo k 7 mezi skupinovým konfliktům (*inter-communal war*), kdy se jednalo především o konflikty mezi znesvářenými etnickými či náboženskými skupinami a střety mezi různými zneprátenými povstaleckými frakcemi a jednotkami. Převážná část těchto konfliktů proběhla po roce 1990. A konečně regionální vnitrostátní válka (*regional internal war*), jejíž stranou je lokální správní autorita, nevypukla ve sledovaném období žádná.

Nejen celkový počet občanských válek, ale i množství států zasažených tímto typem ozbrojeného konfliktu působí značně varujícím dojmem. Celkem totiž proběhly občanské války ve 20 zemích ze 48 států řazených k subsaharské Africe, což znamená, že konflikt vypukl ve 42 % zemí tohoto regionu. Průměrně pak na stát v subsaharské Africe připadá 1,25 občanské války. Z těchto údajů plyne, že v některých zemích docházelo k občanským válkám opakovaně. Recidiva konfliktů je značná paradoxně především v největších a populačně nejvýznamnějších zemích. Na první místě nelichotivého žebříčku se řadí Etiopie s dokonce 8 občanskými válkami za sledované období, následuje Demokratická republika Kongo s 6 konflikty, dále Nigérie a Čad s 5 civilními konflikty. Čtyři občanské války zažily Súdán, Rwanda a Libérie. Setkáváme se zde tak s problémem tzv. pasti konfliktu (Collier 2009: 49), tedy logiky, že země, jež si prošla násilným bojem je v důsledku působení množství faktorů (pokles příjmů a ekonomického růstu, dostupnost zbraní, křivdy) náchylnější k vyknutí nové občanské války než země bez této zkušenosti.

Právě prezentovaná data jsou ovšem pouhým vrcholem ledovce. Pojednávají totiž jen o těch organizovaných formách násilí, jež dosahují počtu 1000 obětí a splňují další kritéria nezbytná pro jejich klasifikaci jako občanskou válku. Nereflektují tudíž nezměrné množství masakrů, politicky motivovaných vražd a ozbrojených střetů, které nedosahují stupně občanské války, s nimiž je možné se setkat v subsaharské Africe téměř každodenně.

---

⁵² Srov. podkapitola 2.5.

4.1.3. Vyhodnocení

Vzhledem k představeným údajům o občanských válkách v subsaharské Africe, které lze bez nadsázky nazvat za alarmující, je značně problematickou situace, kdy i v rámci odborné diskuse o specifikách a příčinách občanských válek v subsaharské Africe se setkáváme s protichůdnými názory. Někdy bývá specifičnost a vyšší konfliktnost spojovaná s touto oblastí horečně popírána. Jindy je důvod četnosti občanských válek spatřován v pestrém etnickém, jazykovém a náboženském složení kontinentu. Argumentuje se i ve prospěch chudoby a nízké úrovně příjmů jako rizikovému faktoru zdejších konfliktů. Rovněž závislost zemí subsaharské Afriky na exportu nejrůznějších přírodních zdrojů je označována za příčinu občanských válek. Vzhledem k této názorové roztržiténosti, za účelem přispění k větší jednoznačnosti těchto zásadních debat, se pokusím za pomoci empirického testování stanovených hypotéz, alespoň částečně přispět k identifikaci faktorů, jež by bylo možné označit za příčinu občanských válek v subsaharské Africe, neboť pochopení logiky vzniku konfliktu je zásadní pro jejich tolik žádanou prevenci.

4.2. Kolonialismus jako příčina občanských válek

Relevanci kolonialismu jako příčiny občanských válek ověříme za pomoci testování následujících hypotéz. Hypotéza č. 1a zní: Země s koloniální minulostí se v potýkají s větším počtem občanských válek než země nekolonizované. Hypotéza č. 1b: Nejčastěji k občanským válkám dochází v zemích, jejichž koloniální velmocí byla Francie.

Koloniální velmoc	Kolonie (země)	Počet kolonií (zemí)	Počet OV v těchto koloniích (1960 – 2007)	Počet kolonií ze vzorku v nichž proběhla OV (v%) ^o	Průměrný počet OV na 1 kolonii (zemí)
Velká Británie	Gambie, Sierra Leone(2) , Ghana, Nigérie(5) , Keňa, Tanzanie(1) (plus Zanzibar), Uganda(3) , Súdán(4) (plus Jižní Súdán), Malawi, Zimbabwe(2) , Zambie, Botswana, Svazijsko, Lesotho, Britské Somálsko(3) ^{oooo} , Seychely, Mauricius	17	20	7 (41 %)	1,18

Francie	Mauretánie, Senegal, Mali, Burkina Faso, Niger, Čad(5) , Džibutsko, Guinea(1) , Pobřeží slonoviny(1) (Côte d'Ivoire), Benin, Togo, Kamerun, Gabon, Středoafrická republika, Kongo (B)(2) , Madagaskar, Komory	7	9	4 (24 %)	0,53
Belgie	Rwanda(4) , Burundi(3) , Kongo (DRK-K)(6)	3	13	3 (100 %)	4,33
Portugalsko	Angola(3) , Mozambik(1) , Guinea-Bissau(1) , Kapverdy, Svatý Tomáš a Princův ostrov	5	5	3 (60 %)	1
Itálie	Italské Somálsko(3) , Eritrea (od 1993) ^{°°°}	1	3	1 (100 %)	3
Španělsko	Rovníková Guinea	1	0	0 (0 %)	0
Ostatní ^{°°}	Libérie(4) , Etiopie(8) (plus Eritrea do 1993), JAR(1) (plus Namibie)	3	13	3 (100 %)	4,33

tabulka č.1. Evropské kolonie v subsaharské Africe po první světové válce.

Zdroj: Záhořík (2010: 14-15) a Thomson (2004: 33-34).

° Zvýrazněny tučně země, v nichž proběhla občanská válka

^{°°} Země, jež nezažily koloniální nadvládu či jen po omezenou dobu nebo získaly nezávislost 40 a více let před rokem 1960

^{°°°} Vzhledem k nezávislosti získané v roce 1993 není zanesena do výpočtů

^{°°°°} Občanské války v Somálsku jsou přičítány VB i Itálii, neboť země byla rozdělena mezi tyto dva státy

Otázku, zda k občanským válkám skutečně častěji dochází v zemích s koloniální minulostí než v zemích nekolonizovaných a tudíž by bylo možné označit kolonialismus za jednu z příčin občanských válek v subsaharské Africe, lze nejlépe testovat způsobem, že zjistíme, jestli k vyššímu počtu konfliktů v letech 1960 – 2007 došlo v první či druhé kategorii zemí. Zde se ovšem v realitě subsaharské Afriky setkáváme se zásadním problémem, neboť téměř celý kontinent byl předmětem koloniálního zájmu a nedostává se nám tudíž nekolonizovaných zemí. Kolonií ze zkoumaných zemí *de facto* nebyla jen Etiopie, ale i ta si prošla krátkou italskou okupací. Za účelem rozšíření vzorku tzv. nekolonizovaných zemí, byla do kategorie „ostatní“ zahrnuta rovněž Libérie, která již od první poloviny 19. století byla suverénním státem a cílem pro osvobozené americké otroky, fakticky byl ale vliv USA velmi silný. Pod danou skupinu zemí byla rovněž subsumována JAR, neboť v roce 1960 již byla několik desetiletí nezávislým státem a koloniální kulturní vzorce by zde mohly být již oslabeny, což je ovšem narušeno existencí apartheidu v této zemi. Přesto je daný vzorek zemí poměrně malý.

Proto za účelem posílení zjištěných závěrů testuji ještě hypotézu č. 1b, že nejčastěji k občanským válkám dochází v zemích, jejichž koloniální velmocí byla Francie. Logika úvah byla následující. Odlišné koloniální praxe dvou nejvýznamnějších koloniálních velmocí (VB

a Francie) se následně promítly do počtu občanských válek v bývalých koloniích. Zatímco Velká Británie praktikovala především nepřímou správu svých kolonií, založenou na častějším zapojování místních elit a tradičních autorit do rozhodování a spravování věcí veřejných, pak Francie uplatňovala přísně centralizační a asimilační politiku (Blanton, Mason, Athos 2001: 477 – 480).⁵³ Z tohoto dovozují, že britská koloniální politika, v protikladu k té francouzské, toliko nenarušila tradiční africké autority, navíc vychovala elity schopné zvládnout řízení nezávislých států. To vše by mělo přispět k menšímu riziku vypuknutí konfliktů v jejich bývalých koloniích. K tomuto přistupuje fakt, že snad až na výjimku Keni proběhl proces dekolonizace britských držav relativně v klidu (Nálevka 2004: 139). Naproti tomu francouzská dekolonizace byla častěji zmítána násilím, což společně s centralizovanou správou a narušením tradičních struktur, mohlo přispět k předávání kulturních vzorců chování. Proto předpokládám, že v bývalých francouzských koloniích proběhlo více občanských válek.⁵⁴ Empirické potvrzení této premisy by poukazovalo na souvislost mezi nevhodnou koloniální praxí a růstem počtu konfliktů.

Z prezentované tabulky vyplývá, že v zemích, jejichž koloniální velmocí byla VB, došlo ve sledovaném období k 1,18 občanským válkám na stát (vnitrostátní konflikt proběhl ve 41 % všech kolonií VB, tedy 7 zemích), zatímco v bývalých francouzských koloniích propuklo ve stejném časovém období pouze 0,53 občanské války na stát (konfliktem bylo postiženo jen 24 % bývalých francouzských kolonií, tedy 4 země). Nejenže vnitrostátní konflikt vypukl ve více bývalých koloniích VB, ale občanské války zde měly tendenci vícekrát se opakovat. Z uvedeného plyne, že při stejném počtu kolonií obou zemí v subsaharské Africe (17), se jednoznačně vyvrací stanovená hypotéza č. 1b, neboť v rozporu s předpokladem se prokazuje, že v bývalých francouzských koloniích proběhl více než poloviční počet občanských válek oproti zemím s britskou koloniální tradicí (poměr 9 ku 20 občanským válkám).

Společně s kategorií zemí „Ostatní“ (viz dále) k nejvyššímu počtu občanských válek na stát došlo v bývalých koloniích Belgie (4,33). Konflikt propukl ve všech třech zemích, jež se nacházely pod belgickým panstvím. Co je ještě více podstatné – občanské války se zde staly téměř endemické. Z důvody častého opakování konfliktů, tak zde jejich počet dosáhl čísla 13. Pět občanských válek rovněž propuklo ve státech dříve patřících k portugalskému

---

⁵³ K tomu také (Nálevka 2004: 132 – 138).

⁵⁴ Ovšem alespoň ve vztahu k etnickým konfliktům může být interpretace naprosto odlišná. Britský systém nepřímé, decentralizované vlády přispěl vytvoření takové etnické stratifikace, která posilovala soupeření mezi etnickými skupinami, což snadno mohlo vést ke konfliktu. Naopak francouzský byrokratický systém centrální správy dokázal zabránit etnické mobilizaci. Britské koloniální dědictví je proto spojeno s etnickými konflikty (Blanton, Mason, Athos 2001).

zámořskému impériu. Postihly 3 z 5 bývalých kolonií a vyznačovaly se značnou délkou trvání. Ovšem z těchto zjištění nelze činit dalekosáhlé závěry, neboť u všech ostatních koloniálních velmocí, mimo VB a Francii, byl počet kolonizovaných zemí velmi nízký (např. Belgie – 3, Portugalsko – 5 kolonií) a nemáme tudíž dostatečný vzorek k relevantní komparaci.

Bývalé kolonie se tedy potýkají se značným množstvím vnitrostátních konfliktů. Jak je tomu ovšem u kategorie zemí „Ostatní“, tedy států u nichž lze důvodně předpokládat menší vliv kolonialismu? Zde zařazené státy nevykazují příliš příznivější výsledky, ba naopak, jsou občanskými válkami těžce zasaženy. V uvedené skupině zemí připadá na stát průměrný počet 4,33 občanských válek. Celkově v těchto státech proběhlo 13 ozbrojených konfliktů a byly jimi postiženy všechny zde zařazené země. Nadto Etiopie, země s minimální koloniální zkušeností, je země s nejvyšším počtem proběhlých občanských válek v subsaharské Africe, neboť jich zažila dokonce 8. Nepotvrdila se tedy ani hypotéza č. 1a, že by se v průměru na stát kolonizované země potýkaly s vyšším počtem občanských válek než státy bez této zkušenosti.

Lze tedy uzavřít konstatováním, že k podstatně více občanským válkám došlo v bývalých britských koloniích, ač byl vzhledem k více nevhodné francouzské koloniální praxi očekáván jejich častější výskyt právě v jejích bývalých koloniích. K tomuto přistupuje zjištění, že průměrně více vnitrostátních konfliktů proběhlo v zemích s menší koloniální zkušeností. V obecnější rovině je pak možné uvést, že v důsledku spolupůsobení těchto dvou zjištění se kolonialismus a jeho dědictví nejeví jako zásadní příčina občanských válek v subsaharské Africe.

4.3. Ekonomické příčiny občanských válek

Předmětem našeho zájmu v této kapitole bude empirické zkoumání relevance hypotézy č. 2, tedy tvrzení, že: Riziko rozpoutání občanských válek roste v zemích, jež mají nízkou úroveň HDP na hlavu.

Interval HDP na obyvatele (v USD, 2000) ^o	Počet občanských válek (1960-2007) ^{oo}	Počet států z intervalu v nichž vypukla občanská válka
<0,250>	22	9
(250,500>	17	7
(500,750>	5	3
(750,1000>	0	0
(1000, ∞)	3	2

tabulka č.2. Rozdělení občanských válek podle výše HDP na osobu v dané zemi

^oZdroj: Světová banka (2010).

^{oo} V úvahy jsou brány jen občanské války, u nichž jsou dostupná data o výši HDP na hlavu v roce vypuknutí konfliktu.

Zda platí premisa, že země s nízkou úrovní HDP na hlavu jsou více ohroženy vypuknutím občanských válek, prověřuji ve shora uvedené tabulce způsobem, že je zjišťována a zaznamenávána úroveň HDP na hlavu v roce vypuknutí konfliktu. Dochází-li k občanským válkám častěji v letech s nízkou úrovní daného ukazatele, považuji hypotézu za potvrzenou. Úroveň HDP na hlavu byla dle své výše rozdělena do pěti intervalů. Nepodařilo se zjistit příslušnou úroveň HDP na hlavu u všech občanských válek.

Zjištění jsou pak následující. Občanské války nejčastěji vypukají v situaci, kdy se stát potýká s nízkou ekonomickou výkonností. S rostoucí úrovní HDP na hlavu početnost výskytu civilních konfliktů klesá. Nejvíce, téměř polovina občanských válek (22 z celkově zkoumaného počtu 47 konfliktů) vypuklo v roce, kdy úroveň HDP na hlavu ve státě, v němž konflikt začal, dosahal nejnižších hodnot, tedy maximálně výše 250 USD na osobu. Při této nejnižší úrovni daného ukazatele se rozpoutala občanská válka v devíti různých zemích, čímž je vyvrácen efekt opakování konfliktu jen v několika málo nízko-příjmových zemích.

Ovšem ani zvýšená úroveň HDP na hlavu, konkrétně ve výši 250 – 500 USD, neznamena podstatné snížení rizika vypuknutí válek. V 17 případech totiž občanská válka začala právě v roce, kdy se ukazatel HDP na obyvatele pohyboval ve shora uvedené výši. Postiženo jí bylo sedm různých zemí. Ovšem při úrovni HDP na hlavu ve výši 500 – 750 USD již započalo jen pět občanských válek ve třech různých zemích. Tento klesající trend propuknutí konfliktů potvrzuje i zjištění, že se země, jejichž HDP na hlavu byl vyšší než 750 USD, s vnitrostátními konflikty v daném období téměř nepotýkaly. Došlo jen ke třem občanským válkám a to ve dvou různých zemích.

Vraťme se nyní k naší hypotéze. Předpoklad, že riziko rozpoutání občanských válek roste v zemích, jež mají nízkou úroveň HDP na hlavu, se do značné míry potvrdil. Občanské války totiž v minulosti v subsaharské Africe skutečně propukaly především v letech, kdy země vykazovala slabou ekonomickou výkonnost a tudíž nízkou úroveň HDP na hlavu. Trend se sice zda být jednoznačným, přesto nelze tento závěr přeceňovat. Nelze totiž spolehlivě prokázat, že vnitrostátní konflikty propukaly právě kvůli nízké úrovni příjmů a případné chudobě. Ukazatel výše HDP na hlavu může totiž pouze zastupovat, být důsledkem, působení jiných faktorů, které jsou skutečnou příčinou občanských válek. V nízké úrovni HDP na hlavu se totiž může projevovat například vliv slabých a neefektivních institucí, nesprávného řízení státu, kořistnické politiky vládnoucí elity a závislosti státu na přírodních zdrojích. Přesto se jeví nanejvýš žádoucím v rámci prevence konfliktu se zaměřit především na ekonomicky nejslabší země, neboť občanské války nejčastěji propukaly právě v letech, kdy ukazatel HDP na hlavu dosahoval nejnižších hodnot.

4.4. Přírodní zdroje jako příčina občanských válek

Za účelem zjištění, zda-li je exploatace přírodních zdrojů a závislost na jejich vývozu příčinou občanským válek, přistupuji v této kapitole k testování hypotéza č. 3, jež zní: S těžbou zejména ropy a diamantů a se závislostí země na vývozu nepalivových nerostů je spojeno nebezpečí vyššího výskytu občanských válek.

Kategorie	Stát	Počet zemí ve vzorku	Počet OV v těchto zemích (1960 – 2007)	Počet zemí ze vzorku v nichž proběhla OV (v%) ^o	Průměrný počet OV na 1 zemi
Největší producenti ropy ^o v sub. Africe	Nigérie(5), Angola(3), Súdán(4) (včetně Jižního Súdánu), Rovnicková Guinea, Kongo (B)(2) , Gabon	6	14	4 67 %	2,33
	Ostatní ^{oo}	42	46	16 38 %	1,1
Největší producenti diamantů ^{oo} v sub. Africe	Botswana, JAR(1), Angola(3), Kongo (DRK-K)(6) , Namibie, Guinea(1) , Středoafrická republika, Sierra Leone(2), Libérie(4)	9	17	6 67 %	1,89
	Ostatní ^{oo}	39	43	14 36 %	1,1
Státy nejvíce závislé na vývozu nepalivových nerostů ve vztahu k HDP v subsaharské Africe ^{ooo}	Botswana, Sierra Leone(2) , Zambie, Mauretánie, Libérie(4) , Niger, Guinea(1), Kongo (DRK-K)(6) , Togo, Středoafrická republika, Ghana, Angola(3)	12	16	5 42 %	1,33
	Ostatní ^{oooo}	36	44	15 42 %	1,22

tabulka č.3. Přírodní zdroje a občanské války

^o Zdroj: Basedau, Mehler (2005: 350).

^{oo} Zdroj: Basedau, Mehler (2005: 350).

^{ooo} Zdroj: Ross (2003: 30).

^{oooo} Pojem „ostatní“ vždy označuje země, které neprodukují (produkují v menší míře) či nejsou závislé na exportu daného přírodního zdroje.

Země subsaharské Afriky splňující stanovené charakteristiky, jsou rozřazeny do těchto kategorií: a) největší producenti ropy, b) největší producenti diamantů a za c) státy nejvíce závislé na vývozu nepalivových nerostů ve vztahu k HDP. Do kontrastu k nim stavím tzv. „Ostatní“ státy, mezi něž zařazuji země, které dostatečně nesplňují dané kritérium.

Z tabulky lze vyčíst následující. Ve státech těžících ropu je průměrný počet občanských válek na stát 2,33, což představuje hodnotu podstatně vyšší než u ostatních zemí, v nichž došlo v průměru jen k 1,1 občanské války. Vnitrostátní konflikt navíc proběhl v 67 % zemí, jež se zařazují mezi největší producenty ropy. U ostatních zemí se občanská válka vyskytla jen ve 38 % případů.

Obdobně tomu je i u států, které patří mezi nejvýznamnější producenty diamantů. Občanskou válkou bylo postiženo 67 % zemí, jež se výrazně podílejí na těžbě této komodity. V průměru na jeden stát s bohatými nalezišti diamantů, pak připadá 1,89 občanské války, což je hodnota, jež převyšuje značně průměr u ostatních afrických zemí. Vnitrostátní konflikt zažilo pouze 36 % ostatních zemí a průměrný počet konfliktů na stát dosahuje pouze hodnoty 1,1.

V kategorii zemí těžících ropu a diamanty tedy počet států zasažených občanskou válkou a také průměrný počet proběhlých vnitrostátních konfliktů jednoznačně překonal hodnoty, jichž dosahují další země subsaharské Afriky neoplyvající těmito přírodními zdroji. Naopak státy nejvíce závislé na vývozu nepalivových nerostů ve vztahu k HDP nevykazují vyšší náchylnost k občanským válkám než ostatní africké země.

Z uvedeného plyne, že stanovená hypotéza je částečně potvrzena a z části naopak vyvrácena. S těžbou zejména ropy a diamantů je tak zřejmě spojeno nebezpečí vyššího výskytu občanských válek, neboť k nim v minulosti docházelo téměř dvakrát častěji právě v zemích bohatých na tyto zdroje. Nepotvrdila se však teze, že se závislostí země na vývozu nepalivových nerostů ve vztahu k HDP roste nebezpečí občanských válek. Státy vyvážející nepalivové nerosty netrpěli podstatně více občanskými válkami než jiné africké země.

Tyto závěry nasvědčují tomu, že ne všechny přírodní zdroje představují stejné riziko pro země, v nichž jsou produkovány. Mezi těžbou nepalivových surovin a častějším výskytem občanských válek se totiž neprokázala žádná souvislost. K větší náchylnosti země ke konfliktu pravděpodobně přispívají jen určité druhy přírodních zdrojů jako je ropa a diamanty. Vzhledem k podstatně vyššímu procentu zemí těžících diamanty a zejména ropu, jež byly postiženy občanskou válkou, oproti ostatním africkým státům, a jelikož v zemích bohatých na tyto zdroje dochází v průměru na stát až k dvojnásobku konfliktů oproti jiným zemím, lze se obezřetně přiklonit k zdůvodnění, že určité druhy přírodních zdrojů (ropa, diamanty) mohou být jednou z příčin občanských válek v subsaharské Africe. Důvodem bude pravděpodobně spolupůsobení několika mechanismů. Přírodní zdroje totiž představují prostředek pro financování povstání, zisky z jejich těžby působí motivačně pro potencionální rebelii, oslabují ekonomiku zemí je produkujících atd.

4.5. Etnické příčiny občanských válek

Pestrému etnickému složení zemí subsaharské Afriky bývá často přičítáno množství konfliktů, k nimž v tomto regionu dochází. Zda se toto tvrzení potvrzuje i empiricky, níže zjišťuji na základě ověřené této hypotézy č. 4: Země s etnickým složením odpovídajícím modelu etnické dominance jsou nejvíce náchylné k občanským válkám.

Etnické složení ^{oo}	Stát	Počet zemí ve vzorku	Počet OV v těchto zemích (1960 – 2007)	Počet zemí ze vzorku v nichž proběhla OV (v%) ^o	Průměrný počet OV na 1 zemi
Etnická homogenita (90 – 100 %)	Komory ^o , Lesotho, Madagaskar ^o , Svazijsko	4	0	0 0 %	0
Etnická dominance (45 – 90 %)	Botswana, Burundi(3) , Kapverdy, Kongo (DRK-K)(6) ^o , Kongo (B)(2) , Džibutsko, Rovnická Guinea, Eritrea (od 1993), Ghana, Mali, Mauretánie, Mauricius, Mozambik(1) ^o , Namibie(od 1990), Niger, Rwanda(4) , Somálsko(3) , JAR(1) , Seychely, Súdán(4) (včetně Jižního Súdánu), Tanzanie(1) , Zimbabwe(2)	22	27	10 45 %	1,23
Etnická Pluralita (20 – 45 %)	Angola(3) , Benin, Burkina Faso, Kamerun, Středoafriická republika, Čad(5) , Pobřeží slonoviny(1) (Côte d'Ivoire), Etiopie(8) (plus Eritrea do 1993), Gabon ^o , Gambie, Guinea(1) , Guinea-Bissau(1) , Keňa, Libérie(4) , Malawi, Nigérie(5) , Senegal, Sierra Leone(2) , Togo ^o , Zambie	20	30	9 45 %	1,5
Etnická roztržštěnost (0 – 20 %)	Uganda(3)	1	3	100 %	3

tabulka č.4. Etnické složení a občanské války

Zdroj: Central Intelligence Agency (2011) a doplněno (°) dle *Lexikon zemí světa* (1999).

^{oo} Udává kolik procent z celkové populace tvoří nejpočetnější etnická skupina v zemi.

^{ooo} Nenalezeny údaje pro: Svatý Tomáš a Princův ostrov

Ve shora uvedené tabulce rozdělují státy subsaharské Afriky dle etnického složení, konkrétně na základě procenta celkové populace, jež tvoří příslušníci nejpočetnější etnické skupiny, do čtyř kategorií. Za základ mi přitom slouží model Colliera a Hoeffler tzv. etnické dominance, tedy situace charakterizované tím, že nejpočetnější etnická skupina tvoří 45 – 90 procent obyvatel z celkové populace, což dle autorů zvyšuje riziko vzplanutí konfliktu (Collier, Hoeffler 2002: 34-35). Další kategorie etnického složení se zcela nekryjí s teoretickými modely etnického složení, s nimiž jsme se setkali v první části práce. Etnická roztržitost (nejpočetnější etnikum tvoří maximální 20 % populace) se blíží kategorii etnický značně frakcionalizovaných zemí. Etnická pluralita (20 – 45 % populace zahrnuje nejpočetnější etnikum) má blízko k situaci etnické polarizace, tedy stavu, kdy se ve státě střetává několik přibližně stejně početných etnických skupin, z nichž žádná nemá nad ostatními výraznou početní převahu. Kategorii etnické homogenity zahrnuje státy téměř výlučně tvořené jednou etnickou skupinou.

Navzdory často přílišně zdůrazňované etnické roztržitosti afrických států, do skupiny zemí, ve kterých nejpočetnější etnikum nedosahuje ani 20 % z celkové populace, se zařadila pouze Uganda. Pravdou ovšem zůstává, že etnický homogenní jsou jen 4 země subsaharské Afriky, přičemž se převážně jedná o málo početné země, v nichž se dominantní etnická skupina vytvořila asimilací menších skupin. Vzhledem k marginálnosti těchto dvou kategorií s nimi již dále nepracuji.

V rámci subsaharské Afriky se nejčastěji setkáme s modely etnické dominance (22 zemí) a etnické plurality (20 zemí), což v souvislosti s jejich obdobnou početností, vytváří vhodné podmínky pro jejich komparaci. V zemích s etnickou dominancí proběhlo v období let 1960 – 2007 celkově 27 občanských válek, které postihly 10 různých států (tedy 45 % z dané kategorie), kdy na jeden stát připadá průměrně 1,23 občanské války. Obdobně v etnický plurálně složených společnost propuklo 30 ozbrojených konfliktů, jež se vyskytly ve 45 % zemích ze vzorku (tedy v devíti státech) a v průměru na jeden stát proběhlo 1,5 občanské války.

Občanské války jsou tudíž více méně rovnoměrně rozloženy mezi oba dva převládající etnické modely v subsaharské Africe. Neprokázala se tedy hypotéza, že země s etnickým složením odpovídajícím modelu etnické dominance jsou nejvíce náchylné k občanským válkám. Spíše naopak. V průměru na stát došlo k mírně vyššímu počtu vnitrostátních konfliktů v etnický složitějších zemích, patřících k modelu etnické plurality.

Nepotvrdil se tedy předpoklad Colliera a Hoeffler o vyšší pravděpodobnosti konfliktu v zemích se situací etnické dominance. Nezdá se ani, že by určité etnické složení jednotlivých

zemí bylo samo o sobě zásadní příčinou občanských válek. Zásadní vliv etnicity na četnost občanských válek tedy není jednoznačně prokázán.

5. Závěr

V této práci jsem hledal odpověď na v úvodu položenou otázku, zda lze určitý jednotlivý faktor označit za příčinu občanských válek v subsaharské Africe. Lze konstatovat, že zodpovězení dané otázky není jednoduché a už vůbec ne jednoznačné.

Provedená analýza vybraných teorií příčin občanských válek nám totiž jednoznačné závěry neposkytuje. V odborné komunitě se setkáváme s nepřehledným množstvím různých tezí o důležitosti jednotlivých faktorů pro vypuknutí občanské války, které jsou navíc často vzájemně neslučitelné a kontradiktorní. Přesto jisté konsensuální pohledy na danou problematiku nalézt lze.

Ze zkoumaných potenciálních příčin občanských válek se nejvíce různí pohledy na roli kolonialismu, ekonomických faktorů a etnických příčin občanských válek. Setkáváme se zde se širokou názorovou paletou, od autorů zdůrazňujících vliv těchto proměnných pro náchylnost země k vypuknutí konfliktu, až po popírače jejich relevance.

Kolonialismus bývá pro svou neurčitost odmítán jako bezprostřední příčina konfliktu. Převažuje jeho chápání, že působí na občanské války spíše nepřímo, prostřednictvím dědictví slabých institucí, předávaných vzorců násilí či nevhodně vymezených politických jednotek. Stejně tak u ekonomických příčin konfliktů se setkáváme s popíráním vlivu nízké úrovně příjmů na možnost vypuknutí občanské války. Zpochybňuje se také přílišné ekonomické chápání motivace rebelů, spočívající jen v pouhé snaze o získání prospěchu. Stejně tak s pohledem na různorodé etnické složení státu, chápaného samo o sobě jako příčinu občanských válek, se dnes již příliš nesetkáváme. Rovněž nepadá shoda v tom, že by určité specifické etnické složení země (etnické dominance, etnická roztržitost), bylo rizikovějším faktorem občanských válek. Konfliktní potenciál soužití odlišných etnických skupin bývá spíše spatřován v tom, že dojde k záměrné politizaci etnicity či nerovnému zacházení s určitou etnickou skupinou, což může přispět k vypuknutí občanské války.

Ačkoliv v dané věci nepadá jednomyslnost, přesto se lze setkat s poměrně širokým konsenzem ohledně významu přírodních zdrojů při vypuknutí a trvání konfliktu. Není možné říci, že by přírodní zdroje byly chápány za jednoznačnou a nezpochybnitelnou příčinu konfliktů. Ovšem jejich výskyt a těžba na území určitého státu či přílišná závislost na jejich vývozu, bývají označovány za možný faktor, jež přispívá k větší náchylnosti země k vypuknutí občanské války.

K této debatě o příčinách občanských válek jsem se rozhodl přispět shora prezentovaných empirickým šetřením možných rizikových faktorů vnitrostátních konfliktů

v subsaharské Africe. Účelem bylo přiblížit se k zodpovězení otázky, zda lze určitý faktor označit za příčinu občanských válek.

Testování stanovených hypotéz nepotvrdilo závěr, že by kolonialismu a specifická koloniální praxe byly zásadní příčinou válek v tomto regionu. Rovněž byl vyvrácen předpoklad, že určitý model etnického složení země zvyšuje náchylnost daného státu k vypuknutí vnitrostátního konfliktu.

Naopak se potvrdila hypotéza, že občanské války vypukají především v letech, kdy se země potýká s nízkou ekonomickou výkonností a tudíž nízkou úrovní HDP na hlavu. Stejně tak bylo zjištěno, že občanské války v průměru na stát častěji propukají v zemích, který jsou nejvýznamnějšími producenty ropy a diamantů. Ovšem neprokázala se souvislost mezi závislostí země na vývozu nepalivových nerostů a vyšší pravděpodobností konfliktů.

V odborné komunitě je často poukazováno na význam přírodních zdrojů pro náchylnost země k vnitrostátním konfliktům. Rovněž při následném empirickém šetření byl zjištěn vliv ropy, diamantů a nízké úrovně HDP na hlavu, což jsou vzájemně se ovlivňující faktory, kdy se poukazuje na to, že přírodní zdroje poškozují ekonomickou výkonnost států, na častější výskyt občanských válek v zemích splňujících tyto charakteristiky. To vše by přispívalo k závěru, že existence určitých druhů přírodních zdrojů ve spojení s nízkou ekonomickou výkonností země jsou možnými faktory, které by bylo možné označit za příčinu občanských válek.

Přesto se závěrem přikloním k tezí eklektických teorií. Považovat jednotlivý, samostatně stojící faktor za nezpochybnitelnou příčinu občanských válek považuji za značně problematické. Vypuknutí občanské války totiž chápu jako důsledek spolupůsobení několika různých příčin. Ovšem všechny potenciálně existují proměnné, jejichž působení může přispět ke vzniku konfliktu, nemají zřejmě stejnou rizikovost a závažnost. Z teoretického rozboru literatury a vlastních empirických šetření plyne, že výskyt určitých faktorů přispívá k vyšší míře nebezpečí vzniku občanské války. Proto by v zájmu prevence vzniku konfliktů měla být pozornost primárně zaměřena na ty země subsaharské Afriky, jež se potýkají s nízkou úrovní HDP na hlavu a zároveň těží určité druhy přírodních surovin (ropa, diamanty), neboť právě u nich je nebezpečí vzniku občanské války nejvyšší.

6. Použité zdroje

AYITTEY, George. Why Africa is Poor. In MORRIS, Julian. *Sustainable Development : Promoting Progress or Perpetuating Poverty?* [online]. London : Profile Books, 2002 [cit. 2011-07-27]. Dostupné z WWW: <http://www.policynetwork.net/sites/default/files/george_ayittey_chapter4.pdf>.

BALLENTINE, Karen. Program on Economic Agendas in Civil Wars : Principal Research Findings and Policy Recommendations. [online]. 2004, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/D87615A782597CE38525741D006E6B38-IPI_EconAgendas_CivilWars_April04.pdf>.

BASEDAU, Matthias; MEHLER, Andreas. *Resource politics in Sub-Saharan Africa*. Hamburk : GIGA, 2005. 355 s.

BLANTON, Robert; MASON, David; ATHOW, Brian. Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa. *Journal of Peace Research*. 2001, 4, s. 473-491.

Central Intelligence Agency. The World Factbook : Ethnic Groups. [online]. 2011, [cit. 2011-07-27]. Dostupný z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html>>.

COLLIER, Paul. *Miliarda nejchudších : proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Praha : Vyšehrad, 2009. 217 s.

COLLIER, Paul; HOEFFLER, Anke. On Economic Causes of Civil War. *Oxford Economic Papers*. 1998, 4, s. 563-573.

COLLIER, Paul; HOEFFLER, Anke. Greed and Grievance in Civil War. [online]. 2002, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.163.5582&rep=rep1&type=pdf>>.

COLLIER, Paul; HOEFFLER, Anke. Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*. 2004, 4, s. 563-595.

COLLIER, Paul; HOFFLER, Anke; ROHNER, Dominic. Beyond Greed and Grievance: Feasibility and Civil War. *Oxford Economic Papers*. 2009, 1, s. 1–27.

DEROUEN, Karl, et al. *Civil wars of the world : major conflicts since World War II*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2007. 912 s.

DJANKOV, Simeon; REYNAL-QUEROL, Marta. The Colonial Origins of Civil War. [online]. 2007, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/1038.pdf>>.

ELBADAWI, Ibrahim; SAMBANIS, Nicholas. Why Are There So Many Civil Wars in Africa? : Understanding and Preventing Violent Conflict. *Journal of African Economies*. 2000, 3, s. 244-269.

FEARON, James. Commodity Exports and Civil War. *The Journal of Conflict Resolution*. 2005, 4, s. 483-507.

FEARON, James; LAITIN, David. Ethnicity, Insurgency, and Civil War. [online]. 2002, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.15.4031&rep=rep1&type=pdf>>.

GEDLU, Mesfin. *Subsaharská Afrika : problémy demokracie, nacionalismu a mezinárodních vztahů*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1998. 119 s.

KIEH, George Klay; MUKENGE, Ida Rousseau. *Zones of conflict in Africa : theories and cases*. Westport, Conn. : Praeger, 2002. 174 s.

Lexikon zemí 2000. Otto Zwettler. Praha : Fortuna Print, 1999. 503 s.

LOUNSBERY, Marie; PEARSON, Frederic. *Civil wars : internal struggles, global consequences*. Toronto : University of Toronto Press, 2009. 262 s.

MAREŠ, Miroslav. Vymezení pojmů terorismus, válka a guerilla v soudobé bezpečnostní terminologii. *Obrana a strategie* [online]. 2004, 1, [cit. 2011-03-06]. s. 19-32. Dostupný z WWW: <<http://www.defenceandstrategy.eu/filemanager/files/file.php?file=6330>>.

MONTALVO, José; REYNAL-QUEROL, Marta. Ethnic Polarization, Potential Conflict, and Civil Wars. *The American Economic Review*. 2005, 3, s. 796-816.

NÁLEVKA, Vladimír. *Čas soumraku : rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce* . Praha : Triton, 2004. 199 s.

NHEMA, Alfred; ZELEZA, Tiyambe. *The roots of African conflicts : the causes & costs*. Oxford : James Currey, 2008. 244 s.

RAWLINSON, Alexis. The political manipulation of ethnicity in Africa. [online]. 2003, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <<http://home.sandiego.edu/~babert/globalethics/rawlinsonethnicity.pdf>>.

ROSS, Michael. Natural Resources and Civil War: An Overview. [online]. 2003, [cit. 2011-07-26]. Dostupný z WWW: <http://www.unepfi.org/fileadmin/documents/conflict/ross_2003.pdf>.

SARKEES, Meredith Reid; WAYMAN, Frank Whelon. *Resort to War: A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars, 1816 - 2007*. Washington : CQ Press, 2010. 691 s.

SCHMITT, Carl. *Teorie partyzána*. Praha : Oikoymenh, 2008. 92 s.

Světová banka. Africa Development Indicators. [online]. 2010, [cit. 2011-07-27]. Dostupný z WWW: <<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=1&id=4>>.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. 251 s.

THOMSON, Alex . *An Introduction to African Politics* . New York : Routledge, 2004. 284 s.

URBANEC, Jakub. *Občanská válka v Kongu*. Brno, 2007. 40 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

VADŮRA, Vladimír. *Soudobé koncepce výzkumu občanských válek*. Brno, 2004. 79 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií.

WOODWARD, Susan. Do the Root Causes of Civil War Matter? : On Using Knowledge to Improve Peacebuilding Interventions. *Journal of Intervention and Statebuilding*. 2007, 2, s. 143-170.

ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 179 s.